
LITHUANIAN CENTRE FOR SOCIAL SCIENCES
VYTAUTAS MAGNUS UNIVERSITY
KAUNAS UNIVERSITY OF TECHNOLOGY

Simona
ŠČERBINSKAITĖ

**RURAL COMMUNITY ORGANIZATIONS
IN LITHUANIA: PARTICIPATION, LEADERSHIP
AND LOCAL VITALITY
(The case of remote rural settlements)**

Summary of Doctoral Dissertation
Social Sciences, Sociology (S 005)

Vilnius, 2022

The doctoral dissertation was carried out at the Lithuanian Centre for Social Sciences in 2017-2022 in accordance with the right granted to Vytautas Magnus University, the Lithuanian Centre for Social Sciences and Kaunas University of Technology (2019 February 22 order No. V-160, amendment – 2021 January 18, order No. V-75).

Scientific supervisor:

Senior researcher Dr Edikas Kriauciūnas (Lithuanian Centre for Social Sciences, Social Sciences, Sociology, S 005).

The dissertation will be defended at the Council of Sociology of Vytautas Magnus University, Lithuanian Centre for Social Sciences and Kaunas University of Technology.

Chairman:

Prof. Dr Saulius Stanaitis (Vytautas Magnus University, Social Sciences, Sociology, S 005)

Members:

- Chief researcher Dr Jolanta Aidukaitė (Lithuanian Centre for Social Sciences, Social Sciences, Sociology, S 005);
- Senior researcher Dr Margarita Gedvilaitė-Kordušienė (Lithuanian Centre for Social Sciences, Social Sciences, Sociology, S 005);
- Prof. Dr Zaiga Krišjāne (University of Latvia, Social Sciences, Sociology, S 005);
- Prof. Dr Jurgita Mačiulytė (Vilnius University, Social Sciences, Sociology, S 005).

The official defence of the dissertation will be held at the meeting of the Council of Sociology at 1:00 p.m. on 22 September 2022 in Lithuanian Centre for Social Sciences (III floor, conference hall), A. Goštautas str. 9, Vilnius, Lithuania.

LIETUVOS SOCIALINIŲ MOKSLŲ CENTRAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS

Simona
ŠČERBINSKAITĖ

**KAIMO BENDRUOMENINĖS ORGANIZACIJOS
LIETUVOJE: DALYVAVIMAS, LYDERYSTĖ
IR VIETOVĖS GYVYBINGUMAS
(Atokių kaimo gyvenviečių atvejis)**

Mokslo daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, Sociologija (S 005)

Vilnius, 2022

Mokslo daktaro disertacija rengta 2017-2022 metais Lietuvos socialinių mokslų centre pagal doktorantūros teisę, suteiktą Vytauto Didžiojo universitetui su Lietuvos socialinių mokslų centru, Kauno technologijos universitetu (2019 m. vasario 22 d. įsakymu Nr. V-160, įsakymo pakeitimas – 2021 m. sausio 18 d., Nr. V-75).

Mokslinis vadovas:

Vyresnysis mokslo darbuotojas dr. Edikas Kriaučiūnas (Lietuvos socialinių mokslų centras, socialiniai mokslai, sociologija, S 005).

Mokslo daktaro disertacija ginama Vytauto Didžiojo universiteto, Lietuvos socialinių mokslų centro, Kauno technologijos universiteto sociologijos krypties taryboje.

Pirmininkas:

Prof. dr. Saulius Stanaitis (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, sociologija, S 005)

Nariai:

- Vyriaus. m. d. dr. Jolanta Aidukaitė (Lietuvos socialinių mokslų centras, socialiniai mokslai, sociologija, S 005)
- Vyresn. m. d. dr. Margarita Gedvilaitė-Kordušienė (Lietuvos socialinių mokslų centras, socialiniai mokslai, sociologija, S 005)
- Prof. dr. Zaiga Krišjāne (Latvijos universitetas, socialiniai mokslai, sociologija, S 005)
- Prof. dr. Jurgita Mačiulytė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, sociologija, S 005)

Disertacija bus ginama viešame sociologijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2022 m. rugsėjo 22 d. 13 val. Lietuvos socialinių mokslų centre (III aukštas, konferencijų salė), A. Goštauto g. 9, LT-01108, Vilnius.

ACKNOWLEDGEMENTS

I would like to express my sincere gratitude to my scientific supervisor, Edikas Kraiučiūnas, and all of the employees of the Department of Regional and Urban studies for their guidance, advice, and discussions that led me down a better research path. I am grateful and thankful for the reviewers of the draft of this dissertation thesis manuscript – G. Pociūtė-Sereikienė, J. Aidukaitė, and M. Gedvilaitė-Kordušienė – for their insights, comments, and suggestions. I would also like to thank my colleagues at the Lithuanian Centre for Social Sciences (LCSS) for their insights and advice during doctoral seminars, the administration of the LCSS for their assistance in dealing with issues during my doctoral studies, and Dr G. Raagmaa for consultations and assistance during my internship in Estonia. I am grateful to all the professionals working with rural community organizations that I contacted throughout the years of preparing this doctoral thesis. Their consultations and insights contributed significantly to a better understanding of the subject of the study. This dissertation could not have been completed without the participants of the qualitative research, who devoted their personal time and provided useful information to the study. I am very grateful to them for agreeing to be part of this. Finally, I would like to express my gratitude to my family and friends for their support over the last five years.

INTRODUCTION

The Lithuanian settlement system underwent many changes in the 20th century, from planned development during the Soviet era to market economy-based territorial development during the current period of independence. This has led to structural changes in the territory of the country: social and economic polarization and territorial differentiation, with growing and socio-economic potential mobilizing urban centers, and with declining infrastructure and lower levels of social and economic services in remote rural areas (Gloersen et al., 2005; Kriauciūnas et al., 2016; Baranauskienė, 2019, 2021). Rural areas are also undergoing a functional change: in the suburbs, rural areas are transforming into suburban settlements; in recreational areas, such settlements become recreational; in areas rich in fertile soil, intensive agricultural areas are forming; and in more remote areas, the number of rural settlements is declining quite rapidly – the number of sparsely populated or no longer inhabited rural areas is increasing (Burneika, Ubarevičienė, 2011; Daugirdas et al., 2013; Kriauciūnas et al., 2014; Daugirdas, Baubinas, 2008a, 2008b; Kriauciūnas, 2013; Kriauciūnas, Ščerbinskaitė, 2019). Besides this, the development of rural areas is determined by other factors: the geographical location, the historically formed network of settlements, the activity of local government, the natural and cultural resources, the socio-demographic characteristics, etc. Due to this variety of factors, it is impossible to unambiguously assess the reasons for the changes in the system of rural settlements. Each place is affected by a different factor, or a complex thereof. Under their influence, some rural areas are developing successfully, while others are gradually disappearing. One of the most noticeable negative changes in a significant portion of Lithuanian rural settlements is depopulation. Over the last three decades, the rural areas of Lithuania have lost more than 270,000 inhabitants. According to 2011 data, 87% of all rural settlements had less than 100 registered inhabitants (14,573 out of 16,762 rural settlements). Although by 2021 this share remained unchanged, the network of rural settlements decreased (over the decade between the censuses, 723 rural settlements were left uninhabited), and the number of the smallest kind of rural settlement – those with 1 to 9 registered inhabitants – increased (from

6,661 in 2011 to 7,231 in 2021) (Official Statistics Portal, 2022). Therefore, most of the Lithuanian rural settlement system is made up of small and declining settlements. The evolving practice of rural development in Europe, is “moving from a centralized exogenous model to a decentralized endogenous model based on the bottom-up implementation of local public policies and legitimizing the division of responsibilities between public authorities and civil society, directs glass to the existing (or remaining) rural population and their forms of organization” (Chevalier et al., 2015: 41). Rural community organizations (RCOs) are a significant player in this model as a tool to mobilize and empower local human resources. By actively operating, rural community organizations can mitigate negative changes – such as depopulation, unemployment, a decline in public infrastructure, and an aging population – to maintain or strengthen the vitality of an area, which is often identified as one of the objectives of rural development. In this context, the relevance of the topic is revealed. The analysis of the network of rural community organizations, which plays a significant role both in the formation of regional rural policy and in the development of local rural areas, allows us to assess the actual implementation of the country’s “bottom-up” development policy, and the potency of the vitality of rural areas.

Research problem

The development of a network of rural settlements depends on the capacity and ability of the local population to exploit internal and external resources. Rural community organizations (RCOs) are seen as one of the most effective tools for halting negative change and accelerating the development of rural areas. By actively representing the interests of the members of their organization, they are one of the key actors in rural development and the maintenance of vitality, creating conditions for the development of territories according to the “bottom-up” principle (Ščerbinskaitė, 2020). Although the “bottom-up” principle has long been used in national agricultural and rural development policy, its agents – rural community organizations, which contribute directly to the formulation of local development policy and its direct implementation – lack detailed research on it. There is a lack of

analysis of the RCO network, its elements, and the activities performed, and the question of how many registered rural community organizations operate in Lithuania remains unanswered. There is a lack of knowledge about the obstacles that rural community organizations and their members face in operating (commonly, work on this topic is carried out using quantitative research methods). This paper aims to fill the gaps in this scarcity of data.

The relevance of the study

The scientific novelty of this work is revealed in the detailed analysis of the network of Lithuanian rural community organizations and its features: size; attributes of its constituent elements; characteristics of the activities carried out; and territorial distribution. This is the first time such an analysis has been performed. Triangulation was used to gain a clearer understanding of the research object, and involved both the application of quantitative and qualitative research methods and an analysis of primary and secondary empirical data. This allowed detailed analysis of rural community organizations at the macro (national) and micro (specific rural areas) levels, and helped to clarify the operational challenges that they face. The search for links between local vitality and rural community organizations also provides novelty to the work.

The logic of the dissertation research

The starting point of the research for this dissertation was the negative socio-demographic situation in the rural areas of Lithuania: depopulation, an aging society, and a growing share of uninhabited rural settlements. Access to local vitality, often mentioned in rural development strategies and other legislation, was chosen for the study, and rural community organizations was chosen as the objects of the research. By mobilizing internal resources and enabling a “bottom-up” policy, rural community organizations are treated in this study as a factor that supports and strengthens the vitality of rural settlements.

Research object

Rural community organizations as factors that support and strengthen the vitality of rural settlements.

Research aim

To determine the regularities of the development and territorial spread of Lithuanian rural community organizations, to reveal the peculiarities of their activities, and to assess their importance for the vitality of remote Lithuanian rural settlements.

Research objectives

1. To define the theoretical connections between the concepts of rural community organizations, rural settlements, and rural communities, and to discuss the features of the access used in the research of these connections.
2. To analyze the territorial network of Lithuanian rural community organizations and the peculiarities of its development, highlighting the characteristics of regional representation.
3. To analyze the distinctiveness of the activities of Lithuanian rural community organizations and to identify the fundamental problems of the activities of these organizations.
4. To identify the main motives, features, and issues of social participation in rural community organizations and to assess leadership via case studies in the areas of research.
5. To evaluate the significance of rural community organizations as a factor supporting the vitality of Lithuanian rural settlements in the context of ongoing socio-demographic changes.

Defending statements

1. Due to the peculiarities of the country's settlement system, the specifics of historical development, the legal basis, and other distinctiveness, the network of Lithuanian rural community organizations forms a complex socio-territorial structure and therefore requires a complex analysis not only from the outside but also from the inside.
2. Passive involvement in rural community organizations is determined by the newly emerging lifestyle of rural areas.
3. Negative demographic trends in remote rural areas are influencing restricted rotation of leaders, which in turn is leading to declining organizational activity.
4. Rural community organizations are a potential, yet not enabled, factor in maintaining vitality in rural areas.

Structure of the doctoral dissertation

This dissertation consists of four main parts:

Justification of the research field. This part presents the different concepts of "rural area" and defines what is considered a rural area in the framework of this study. The most important regularities of demographic development of Lithuanian rural areas are presented.

The viability of rural community organizations and rural areas: shaping research access. This section presents theoretical perspectives that explain the aspects of social participation and leadership. The links between community and community organization are discussed. Access to the vitality of the rural area and the functional significance of the rural community organization factor for the vitality of the area are presented.

Rural community organizations in Lithuania. First, this chapter exhaustively presents an occurring legal conflict in the concept of the operational area of rural community organizations. The network of organizations is then further refined. Lastly, the features of the elements of the network, characteristics of the activities carried out, peculiarities of the territorial distribution, and the reasons for the formation of inequalities in representation are presented.

Case study. This section presents the results of a case study in three remote rural areas with registered rural community organizations, discussing aspects of social (non)participation and leadership.

The dissertation concludes with general research conclusions and discussion. In the discussion, the factors limiting greater knowledge of the research object are discussed, and suggestions for policy making are presented. Conclusions are presented at the end.

DATA AND METHODS

Two data collection methods were used in the work:

- document analysis, during which the network of Lithuanian rural community organizations and its features (development, size, territorial distribution, etc.), along with the characteristics of the activities carried out, were examined. The following data sources were used: “Compilations of rural community organizations operating in Lithuania” submitted by the Public Institution “Rural Business and Market Development Agency” for 2020–2021; the Register of Legal Entities of the State Enterprise Center of Registers; the Official Statistics Portal; and the georeferenced spatial data set. Qualitative and quantitative content analyses were performed along with spatial analysis. Data were processed using MAXQDA and ArcGIS software;
- qualitative, semi-structured interviews with former and current leaders of rural community organizations (chairperson) and local inhabitants. The sample was composed of 28 informants. Qualitative content analysis was performed, and data were processed with MAXQDA software.

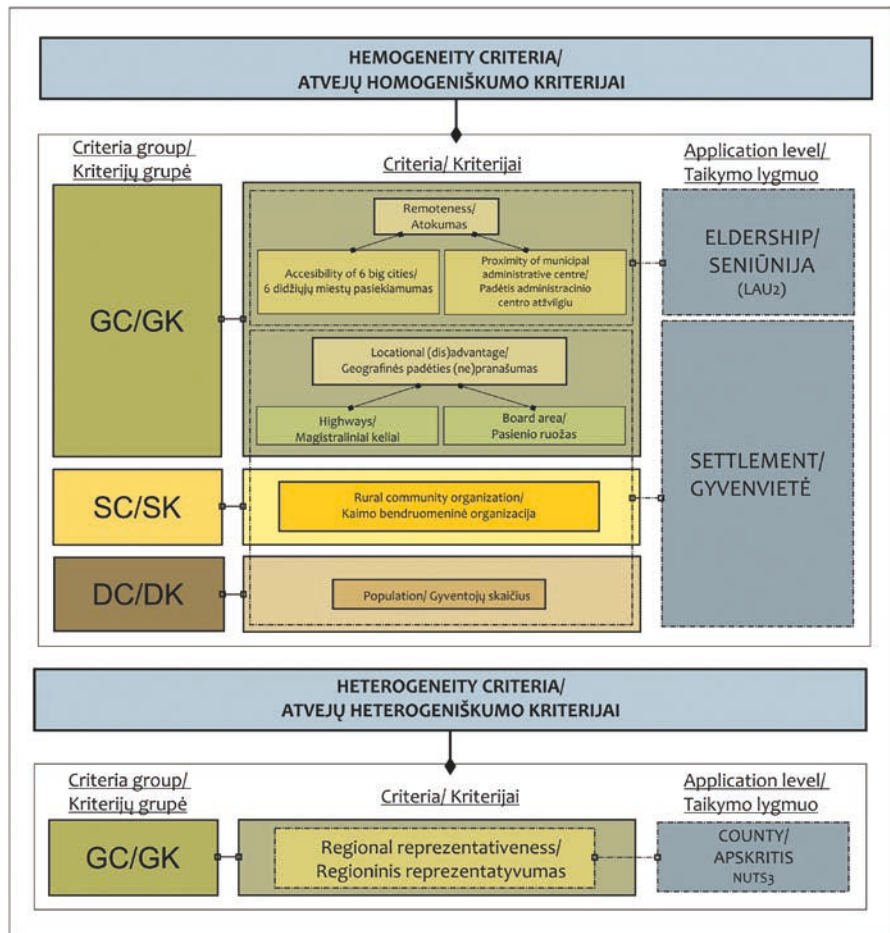
Qualitative research methodology

Selection of the multiple case study methodology

To reveal the diverse situation of Lithuanian rural territories, the multiple case study method was chosen. The selection of possible study cases was carried out based on three groups of criteria: geographical (GC); social (SC); and demographic (DC). Six criteria were employed to ensure homogeneity, and one criterion to ensure heterogeneity (Figure 1).

Homogeneity criteria. The criterion of remoteness was chosen to eliminate the direct and/or indirect influence of urban areas. The remoteness of rural settlements was assessed in two dimensions: the accessibility of big cities and the proximity of administrative centers. Both criteria were applied in local administrative units at the eldership (LAU2) level. Elderships located 45 minutes or less by car from a city with a population of 50,000 or more (Bruinsma & Rietveld, 1998; Dijkstra & Poelman, 2008, Pociūtė, 2014)

and elderships with the administrative center of a municipality within or neighboring their territory were excluded from the sample of possible study areas. After selection, 385 elderships were excluded from the study.

Figure 1. Case study selection matrix
1 pav. Tyrimo atvejų atrankos metodika

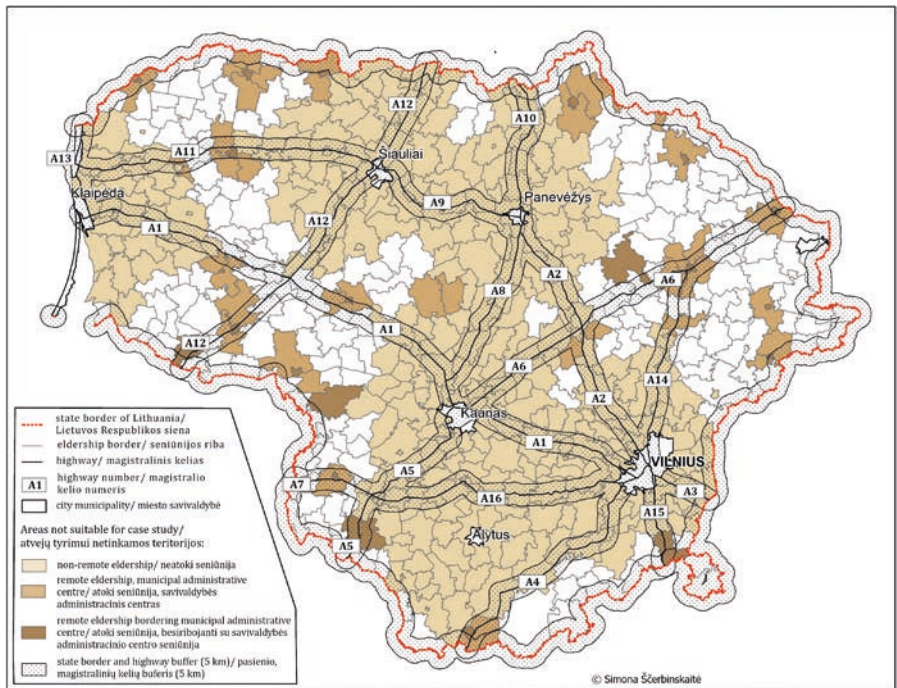
The criterion of locational (dis)advantage was applied to the settlements of the remaining 176 remote elderships. Locational (dis)advantage defines any factor that has a positive effect and contributes to, or conversely hinders, the functioning and development of the phenomenon under study. It was decided to consider two factors of locational (dis)advantage: highways (as locational advantage), and the border area (as locational disadvantage). Both criteria were applied at the settlement level. Highways were selected as important axes for commuting that may affect the socio-demographic structure and/or the economic characteristics of the population and the local area. Meanwhile, the border area was included due to the legal regimes in force therein (Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymo Nr. VIII-1666 pakeitimo įstatymas, TAR, 2017, Nr. 12168). The law defines the border area as 5 kilometers (Figure 2). According to the legal norms, such an area is applied to both buffer zones of the highways and the border area. Settlements of remote elderships that were included in these buffers were eliminated as areas unsuitable for the study cases.

Next, the social criterion was applied: rural settlements with registered rural community organizations were selected from the remaining territories. A total of 363 rural settlements met the criterion.

Lastly, the demographic criterion was applied. Settlements with a population of 100–499 were selected as suitable for the study. Data from the 2011 census were used for sampling; settlements with up to 100 inhabitants were rejected as decade-old demographic data made it difficult to predict the actual population at the time of sampling. The higher population limit was significant for the implementation of the qualitative study.

After applying all homogeneity criteria, 218 rural settlements suitable for the study were selected: 176 villages and 42 towns.

The heterogeneity criterion was introduced to highlight possible regional differences in the organization of community organizations. On this basis, the study cases had to be registered in different counties (NUTS3), thus ensuring the greatest possible territorial distance from one another.

Figure 2. Possible case study areas based on geographical criteria
2 pav. Atvejų atrankai tinkamos teritorijos

The final case studies were determined by the individual decisions of the chairpersons of the RCOs to participate in the survey. Five community organizations were contacted during the process. The final sample of the study consisted of the following rural community organizations:

- a) An RCO in the Akmenė district municipality established in 2003 with a population (2011) of 75 residents (pilot case study);
- b) An RCO in the Skuodas district municipality established in 2003 with a population (2011) of 349 residents;
- c) An RCO in the Vilkaviškis district municipality established in 2003 with a population (2011) of 356 residents;

d) An RCO in the Ignalina district municipality established in 2004 with a population (2011) of 125 residents.

The selected rural settlements met all the criteria for homogeneity and heterogeneity of selection methodology.

– Selection of informants

This study employed a qualitative approach, encompassing semi-structured interviews with leaders (chairpersons) of rural community organizations ($n = 9$) and local inhabitants ($n = 19$) (Table 1). Interviews were conducted in the period of 2019–2020. The current chairpersons were selected based on the official list provided by the Public Institution “Rural Business and Market Development Agency” (2019).

Table 1. Distribution of informants by age group
1 lentelė. Informantų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes

Age group/ amžiaus grupė	Chairperson/ pirmininkai	Local inhabitants/ vietos gyventojai
≤ 35	-	$n = 4$ (female/moterys – 4)
36–64	$n = 6$ (female/moterys – 5; male/vyrai – 1)	$n = 6$ (female/moterys – 6)
≥ 65	$n = 3$ (female/moterys – 3)	$n = 9$ (female/moterys – 7; male/vyrai – 2)

Snowball sampling was later applied to reach the former chairpersons and local inhabitants.

THEORETICAL FRAMEWORK

When it comes to the development of rural areas, local vitality is often mentioned as one of the goals or aims. Although the term itself is quite widely used in the public, political and scientific spheres, its concept is ambiguous and very abstract, and often vague even in normative legislation. In the scientific approach, there are three strands to the interpretation of local vitality. In the first case, it is explained through the empowerment of internal resources (Koomen, 2011). This is a broad and difficult-to-adapt concept, since there are set of different internal resources – economic, social, demographic, cultural, natural, etc. Therefore, it is almost impossible to combine all of this into one to give an unambiguous value to the vitality of a rural area. In the second case, local vitality is identified with specific indicators or a group thereof – a concentrated and directional interpretation of vitality. This approach eliminates the insignificant components of the rural area as an object; for example, the viability of a rural area is assessed exclusively through demographic values. In the third case, local vitality is equated with the vitality of other elements. However, if vitality is not clearly defined and/or measured, the perception of rural vitality remains complicated.

In the context of this work, the 2016 scientific study “Factors of Vitality of Rural Regions” (Vidickienė et al., 2016) plays an important role. In this study, the basis for the interpretation of the concept of local vitality corresponds to the case of the concentrated strand, where the demographic component is emphasized: “no place, regardless of the residential, commercial and public buildings or other physical infrastructure located there, can be considered vital without inhabitants” (Vidickienė et al, 2016: 11). This sets a clear distinction between a vital and a non-vital area. Therefore, is easy to apply it to the Lithuanian network of rural settlements. Additionally, the concept of vitality is extended by stating that all changes in rural areas, whether positive or negative, should be treated as a “consequence of the use/non-use of factors influencing rural vitality” (Vidickienė, 2016: 89). Thus, this approach makes it clear not only that the vitality of different rural areas can be determined by different factors, but that their influence is also conditional on whether they are enabled or not. In this way, researchers are

not required to carry out a comprehensive analysis of all possible factors. On the contrary, this approach allows for individual factors and their (non) empowerment of vitality in individual rural areas to be examined.

This dissertation research is based on a combined local vitality approach: E. Koomen's perspective, where vitality is first and foremost the "ability to survive" (to preserve the inhabitants of the settlement); and D. Vidickienė's approach, which allows the empowerment of individual factors influencing vitality to be assessed. Rural community organizations (RCOs) were selected as the factor; specifically, two of their attributes related to human resources – social participation and leadership. For this reason, this dissertation examines a wide range of theoretical approaches, from the micro (social action) to the macro (social structure) level. Each of them have their own supportive arguments, allowing for a better understanding of the phenomenon and therefore showing its complexity.

RESULTS

The Lithuanian network of rural settlements has been facing significant negative changes for a while. In three decades, the country's rural areas have lost almost one third of a million inhabitants, in 2021 4.9 thousand rural settlements were uninhabited, and 87% of the remaining ones had less than 100 inhabitants registered. In the face of this reality, national legislation is increasingly aimed at maintaining and increasing the vitality of rural areas and local development policy is being guided by a "bottom-up" approach. In this context, rural community organizations (RCO) play an important role. According to studies, RCO is one of the factors maintaining the viability of a rural settlement. Development and strengthening of these organizations are emphasized in the strategic documents accordingly.

Although as many as 2,000 rural community organizations were registered in the country in 2021, not all of them can be an effective tool for maintaining the vitality of rural areas. This comes from reliability of the compilation of RCOs provided. Firstly, the study found that the compilation often includes community organizations operating in the cities or parts of them (e. g. rural settlements in suburban areas). This practice fundamentally contradicts the concept of rural community organization and its operation area. Moreover, RCO already liquidated or in the process of it are found in the compilation as well, and in some cases RCO in the compilation appears few years after the registration. So, there are evident administrative and data source problems which hinders the assessment of the actual scope of rural community organizations in Lithuania. After corrections to the compilation, the final research sample consisted of 1,913 rural community organizations.

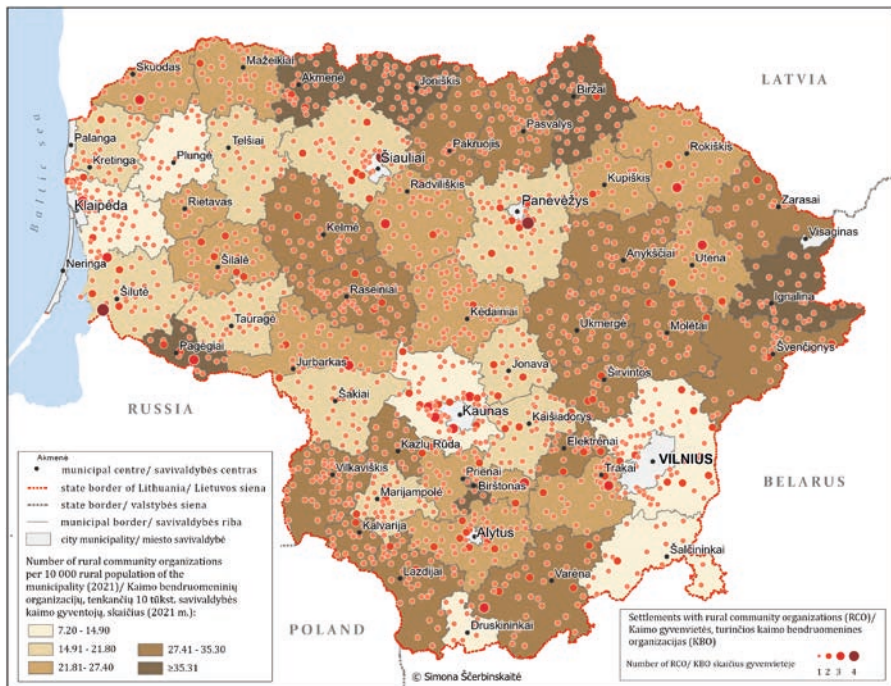
The data source issue is evident in given statistics of RCO members as well. Although, according to experts, the number of members of the RCO is very variable, the data present in the compilation does not reflect it. Comparing the data of 2020 and 2021, the number of members has changed in only 84 rural community organizations. This is 4.4% of the network. The number of members of the organizations is important not only to determine the population involvement in non-governmental organizations (RCO in this case), but also to evaluate the network itself - the number of members of an organization affects the availability of fund sources and the

existence of the organization itself. According to the statistics provided, 16 RCOs already had the minimal number of members allowed. Less than 10 members were in 86 RCOs, and 368 rural community organizations had less than 30 members, meaning that one fourth of RCO network unstable. Rural community organizations in Lithuania have 56 members on average.

After analyzing the RCOs annual report sets, it was found that based on the reporting fact 63.3% (n=1,210) are active, 23.2% (n=444) semi-active, and 12.5% (n=240) are inactive organizations. The left 1% (n=19) of the organizations were liquidated or liquidation was initiated for them. Analysis of the content of the reports shows that a significant part of the active and semi-active RCOs are “actively inactive” – submit the report to indicate that they did not perform any activities during the reporting period and will resume it if necessary.

According to the 2021 data, the network of rural community organizations consisted of 1,762 rural settlements (Figure 3). Two thirds of these settlements, according to the data of 2011, had a population of 100–499. Thus, this study shows that communities are more likely to be established in settlements with larger demographic resources: at least one RCO was registered in 59.5% (1,104 of 1,865 rural settlements) of settlements with 100–499 inhabitants, while in rural settlements with up to 100 inhabitants this ratio was significantly lower – only 2.4% (350 out of 14,549).

Analysis of the territorial distribution of rural community organizations revealed that RCOs tend to concentrate around urban areas. At 5 kilometers from cities with the status of an administrative center, 495 RCOs were concentrated – 24% of their total number. At a distance of 10 kilometers, the share increased up to 44.8% (857 RCOs) of the network. Research has shown that married families and those with a higher number of children, along with those who receive salaries and income from private activities or various forms of investment, tend to live in the suburbs (Žilys, 2013). Thus, the abundance of rural community organizations in these suburban areas can be attributed to the changing demographic and social structure of the population: settlers who have moved to suburban rural areas are possibly more proactive in establishing community organizations to represent their interests in lacking infrastructure, public services, and other issues.

Figure 3. Territorial distribution of Rural Community Organizations in Lithuania (data source: VŠĮ „Kaimo verslo ir rinkų plėtros agentūra“, 2021).

3 pav. Lietuvos kaimo bendruomeninių organizacijų teritorinė skaida (duomenys: VŠĮ Kaimo verslo ir rinkų plėtros agentūra, 2021; Oficialiosios statistikos portalas, 2021)

The distribution of rural community organizations at the municipal level reveals regional disparities. Municipalities in the South-West (Vilkaviškis, Marijampolė, Kalvarija, the northwest part of Lazdijai, and the western part of Prienai district municipality), Central (Kėdainiai and Raseiniai district municipalities) and Northern (Joniškis and Pasvalys district municipalities) regions stood out, with a rather dense network of rural community organizations (Figure 3). In comparison, a relatively sparse RCO network is typical of the remote territories of municipalities in the North-Eastern region of Lithuania, which are characterized by long-lasting demographic tendencies. Representation analysis shows the opposite situation. Remote

rural areas with a small and declining population are better represented, while rapidly growing suburban areas (municipalities bordering Vilnius, Kaunas, Klaipėda, and other big cities) are statistically less represented. Given the country's demographic trends and slow pace of newly established organizations, this gap is likely to widen.

In the analysis of the aims set by organizations, two tendencies emerged: problems with the scope and content of aims. Many of the RCOs analyzed have defined overly broad goals for their organization, covering not only local but also regional or even state-level issues. In addition, the practice of "borrowing" aims occurred. On this basis, it can be concluded that a significant number of organizations did not have a refined vision of their activities at the time of their establishment, which leads to a reflection on the actual motives for their establishment. In fact, one third of all rural community organizations in Lithuania were established in the period of 2002–2003. This leap is related to the period of accession to the European Union (EU) and the support of EU SAPARD program funds. In 2004, the number of newly established rural community organizations decreased significantly – from the 300% growth of the previous year to only 18.2% growth. In later years, the number of new RCOs did not exceed the latter growth, and continues to decline. Despite "borrowing" aims, these organizations do reflect ongoing sociodemographic challenges. The most relevant and frequently mentioned group of goals (1.5 times more often than the next) are social aims – education, employment, social support, and others. However, these aims are not reflected in the activities of rural community organizations. Undoubtedly, the most important area of activity of analyzed organizations is time-fragmented soft activities, such as cultural events, and practices related to the improvement of the physical living environment. The frequency of these activities is undoubtedly due to the relatively low need for financial resources to carry them out: they can be carried out both by organizations operating from their own internal resources and by those supported by various project funds. In this case, the only difference is the scale of the events themselves. According to research, "the dominance of cultural activities is considered to be a typical stage in the development of a community movement" (BGI Consulting, 2011: 32). Thus, the rural community organizations analyzed are still in the initial stage of

building/strengthening their communities, which is an essential foundation for these organizations. The immaturity of rural community organizations is indirectly reflected in the lack of implementation of large investment projects and entrepreneurship, although, according to experts, conditions are particularly favorable: only two of the 139 activity reports examined refer to the business being developed by rural community organizations.

The case study in four remote rural settlements provided a closer look at the organizations. A qualitative study showed that participation in an organization is determined by several groups of factors. Firstly, objective factors, such as a negative change to the network of social infrastructure (schools, libraries, post offices, etc.) or intensive internal migration, are quite significant. The fundamental component of rural community organizations, like any social structure, is social interaction. Negative changes in social infrastructure in the cases under study do not create favorable conditions to maintain this interaction (closed infrastructure elements are not “compensated for” by new ones; only two of the analyzed rural settlements have community houses, but their potential for the maintenance of social contacts is fragmented). Intensive internal migration (for education, work, or other purposes) exacerbates the intensity of the latter problem by directly limiting the time spent in the settlement. All age groups of the inhabitants are affected by these objective (dis)functional causes. The subjective reasons for the (non)involvement of the inhabitants are determined by individual and situational circumstances, but the prevailing trends remain individualism and social isolation (often voluntary). The third group of factors concerns the social changes and tensions caused by fractures in the development of society. The transition from the Soviet regime determined relations not only between the same generation (in the case under study, the social relations determined by the specific privatization process) but also between different generations (in the case under study, this was in opposition to the continuing Soviet “tradition”).

Leadership problems are obvious in the research cases. The analyzed rural settlements do not have sufficient human resources to ensure frequent rotation of leaders (chairpersons of the organizations). In two analyzed cases the chairperson had not changed since the establishment of the rural community organization – more than 15 years of chairing. Even when

rotation happens, it is less frequent than expected, and often (due to a negative image and receptivity to time and human resources) becomes an obligation or a burden that is transferred from one to another. This is an expression of desperate leadership, the primary purpose of which is to preserve the organization itself. The practice of such leadership is reflected in the declining activity of rural community organizations. In general, leadership in the examined rural community organizations was manifested not through the process of influence (a traditionally formed sociological portrait of the leader), but through fixed responsibility for the position. Leadership was understood from a bureaucratic rather than a social point of view – the chairperson of a community organization was more often seen as an organizer, administrator, or accountant, and not as a social figure who mobilizes people for common goals, encourages the initiative of the inhabitants, supports, and motivates. This was a crucial determinant of the whole leadership process in the rural areas studied.

In summary, it is safe to say that in theory rural community organizations can be an effective tool for enabling rural development and are one of today's most important rural development actors. However, their potential is not being fulfilled. This is perfectly illustrated by the multiple case studies. Although the rural community organizations analyzed in rural settlements have been operating for more than 15 years, almost all of them are facing existential crises. In essence, this is due to a strongly expressed leadership problem. With limited human resources and the negative image of their position, the rural areas surveyed cannot ensure the frequent rotation of the position of leader. The issue of leadership must first be addressed to enable rural community organizations as a factor in maintaining local vitality.

DISSCUSION

Some of the biggest challenges and limitations of this work lie in the shortcomings of the database of the research object. A significant part of the thesis focuses on the gaps in the data of the official compilation of Lithuanian rural community organizations and attempts to correct them. This problem is undoubtedly due to the different sources of statistical information and the poor administration thereof. One of the fundamental problems that results from the distorted statistics is a limitation when assessing the actual potential of RCOs to contribute to the implementation of the tasks of the national “Rural and Agricultural Development Policy”. In the context of further research, **it is necessary to harmonize data sources at the level of municipalities**. In the opinion of the author, this task could be assigned to municipal administrations, as local municipalities are the biggest beneficiaries of active RCOs: rural community organizations may attract external funding for development, hence the municipal budget can consequently be used for other purposes.

To determine and analyze the activity of rural community organizations, it is necessary to **unify the form of the report sets** submitted to the State Enterprise Center of Registers, as well as to **make the submission of the form mandatory**. Currently, only financial statement reports are unified while activity reports are free-form and do not require an appropriately detailed level of information from the reporting agents. This severely limits the knowledge of the activities of rural community organizations. It would be impossible to conduct field research into over 2,000 organizations without significant funding and even greater time resources; therefore, unified forms would allow researchers to access the required information through quantitative and qualitative content analysis. These changes would be useful not only for a deeper understanding of the nature of rural community organizations but also for the formulation of local, regional, or national policies.

A clear definition of the rural area is needed to achieve the statistical accuracy of the RCO network required for further research. The analysis of the content of the reports submitted to the State Enterprise Center of Registers and the insights of experts allow us to state that the activities of

rural community organizations in Lithuania are very fragmentary – most of these organizations are fairly passive. The vast majority of RCOs operate through soft and often small-scale activities and are passive in terms of entrepreneurship, while the performance of the organization depends on the stability of the position of chairperson. Extending the term of a rural area to the scale of cities allows RCOs to more efficiently absorb European Union funds (which account for the largest share of financial support). Such a solution is useful at the national level, as the money is absorbed and used for the development of the country's territories. However, this is not directed towards the areas that most need investment. Consequently, the gap between urban and rural areas continues to widen. A clear and consistent definition of the rural area would avoid accounting gaps in the statistical elements of the RCO network and ensure that the intended funding goes to the target beneficiary.

In the context of policymaking, **local government (municipality) should be more involved in strengthening community-based organizations.** An active RCO contributes to the development of the rural environment by attracting external financial resources such as from the European Union or international funds, the state budget, etc. Therefore, the local government can save some of its financial resources allocated for this purpose. Consequently, more rural development projects can be accomplished. Therefore, local government should be engaged in forming and sustaining a strong network of RCOs operating in its territory. In response to the results of the qualitative research, **the position of RCO administrator, appointed by the local government, would serve this purpose.** Depending on the total rural community organizations registered in the municipality, the administration process could be applied at the municipal level, or even more effectively at the eldership level. The designated person could remove at least part of the organizational management burden faced by the chairpersons of RCOs. The problem of human resources in the context of rural community organizations is obvious: chairpersons (and in some cases other active members of the organization) do not always have enough practical knowledge and time to effectively manage the organization, prepare a project, manage accounting, etc. Even though now RCOs can seek help and consultation from the corresponding department of the municipal administration, local action

groups, the association of local community organizations, or other umbrella bodies, they all operate in the administrative centers of the municipalities or other cities. The issue of accessibility (in terms of time and distance) becomes relevant. For these reasons, the presence of a mobile, easily accessible, problem-orientated administrator who would go to the RCO, not vice-versa, would be a good solution for optimizing the activities of rural community organizations.

The gradual restoration (at least in part) of the elements of social infrastructure is important for the functioning of rural community organizations and the vitality of rural areas. This study found that public spaces are significantly important for strengthening social capital. The abolition of social infrastructure changes the frequency of social contact between local people. To maintain it, **elements of the abolished infrastructure should be replaced with new ones**. Often, after reorganization, the buildings of closed institutions (schools, libraries, etc.) remain vacant. However, by handing them over to local rural community organizations, these premises could be set up as functional community or daycare centers, preschools, or premises for social business, or could be rented out to local people to start a business. However, it is important that these premises are not used fragmentarily – they must be constantly open, accessible, and functional spaces. Therefore, the author proposes that a position to take care of the potential of these spaces should be established as well. Thus, one solution would eliminate several problems: the rural community organization would receive enough space to carry out its activities, and the person employed to run the new premises would take some of the organizational burden away from the chairperson.

CONCLUSIONS

1. In Lithuania, as elsewhere in the world, the geographically determined concept of community is losing its weight – (post)modernity has changed profoundly and is changing traditional social institutions, including rural communities. Although the factors of the place of residence, traditional habits, and customs that have dominated so far remain, new social connections and roles, determined by the individual's personal choices and identities, are becoming crucial elements in the formation of social institutions.
2. The community and the community organization are social structures of a similar nature. The functionality of their activities is grounded in human resources and the results of social interaction. A strong community is the foundation of an active and functional community organization.
3. The content of the Lithuanian rural community organizations network differs significantly from the officially presented version: the number of registered, compatible with the definition, and active rural community organizations vary. The analysis of the content of activity reports speaks to the problematic nature of the network: some organizations are characterized by situational performance, and activities are carried out or renewed only when necessary. In this way, the number of RCOs in Lithuania is artificially inflated, and statistical gaps do not allow for an assessment of the capacity of the actual network of rural community organizations in the country to contribute to the implementation of national rural development goals.
4. The activities of rural community organizations are focused on soft, mostly cultural, time-fragmented activities. The lack of continuous activity limits the development and strengthening of social relations between the members of the organization and, accordingly, determines the nature of the further activities of the organization.
5. The activities of rural community organizations in Lithuania depend on the size of the settlement and not on the geographical location. The

demographic size of a settlement determines not only the number of members of the organization, but also the wider network of social infrastructure in the rural settlement. Community organizations registered in small rural settlements are the most vulnerable part of the Lithuanian network of rural community organizations.

6. The (non)involvement in rural community organizations of residents of remote rural settlements is determined by a complex of factors shaped by the structural change and new social reality of the country's rural areas. The most important of these are the general decline of the population, the thinning network of social infrastructure, intense inner migration, growing individualism, and social isolation.
7. The key issue of rural community organizations is the stagnation of the leader position. Due to the negative image of the nature of the position, leadership in these organizations becomes an obligation or burden that is transferred from one to another, primarily to preserve the organization itself. In extreme cases, this leads to desperate leadership. Consequently, the infrequent rotation of leaders has an impact on the declining performance of these organizations.
8. The potential of Lithuanian rural community organizations as a factor in maintaining vitality in rural areas is indicated by the size of the RCO network, but its limited empowerment is determined by the features of the network elements. In the framework of the study (at the macro level – during the analysis of elements of the RCO network, and at the micro level – during the study of cases in remote rural areas), the potential of RCOs was not fulfilled.
9. Based on the performed analysis, it can be stated that it is necessary to increase the involvement of municipalities in strengthening rural community organizations. This study found that public spaces are significantly important for strengthening social capital; therefore, the gradual restoration of the abolished elements of social infrastructure (or part thereof, considering the real need) is very important for maintaining the vitality of the rural area.

REZIUMĖ

Lietuvos apgyvenimo sistema XX–XXI a. patyrė daug permainų – nuo planingo vystymo sovietmečiu iki rinkos ekonomika pagrįstos teritorinės raidos nepriklausomybės laikotarpiu. Tokia kaita turėjo reikšmingą įtaką šalies teritorijų struktūriniams pokyčiams, kurie ypač išryškėjo nepriklausomybės metais, – socialinę ir ekonominę poliarizaciją bei teritorijų su augančiais ir socioekonominį potencialą telkiančiais urbanistiniais centrais bei atokiomis teritorijomis, pasižyminčiomis nykstančia infrastruktūra, žemėsniu socialinių ir ekonominių paslaugų lygiu, diferenciaciją (Tautvaišaitė, 2007; Gloersen et al., 2005; Kriaučiūnas et al., 2016; Baranauskienė, 2019, 2021). Šalies kaimo gyvenamosios vietovės patiria ir funkcinę kaitą: priemiesčiuose transformuojasi į miestiečių gyvenamąsias dalis; rekreaciniuose arealuose tokios gyvenvietės tampa reakreacinėmis; derlingų dirvožemių turtingose šalies teritorijose formuojasi intensyvaus žemės ūkio teritorijos, o nuošalesnėse teritorijose vyksta gana spartus kaimo gyvenviečių nykimas – daugėja retai apgyventų ar visai nebegyvenamų kaimiškų teritorijų (Burneika, Ubarevičienė, 2011; Daugirdas et al., 2013; Kriaučiūnas et al., 2014; Daugirdas, Baubinas, 2008a, 2008b; Kriaučiūnas, 2013; Kriaučiūnas, Ščerbinskaitė, 2019). Skirtingą kaimiškų teritorijų raidą lemia ir daugiau veiksnių: konkrečios vietovės geografinė padėtis miestų atžvilgiu, istoriškai susiformavęs gyvenviečių tinklas, vietos savivaldos aktyvumas, gamtiniai bei kultūriniai išteklių, sociodemografiniai vietos bruožai, kita. Vienareikšmiškai įvertinti šalies kaimiškų gyvenamųjų vietovių sistemos pokyčių priežastis dėl jos elementus veikiančių veiksnių įvairovės neįmanoma. Kiekvieną kaimo gyvenvietę reikšmingai veikia skirtingi veiksniai ar jų kompleksas. Būdamos jų veikimo lauke vienos kaimiškos vietovės sėkmingai vystosi, kitos susiduria su neigiamais pokyčiais bei, nesusidorodamos su kylančiais iššūkiais, pamažu nyksta. Vienas ryškiausių neigiamų pokyčių, būdingų didelei šalies kaimo gyvenviečių sistemos daliai – gyventojų skaičiaus mažėjimas. Per tris dešimtmečius Lietuvos kaimo vietovės neteko daugiau nei 270 tūkst. gyventojų. 2011 metų duomenimis, net 87 proc. visų kaimo gyvenamųjų vietovių turėjo mažiau nei 100 registruotų gyventojų (14 573 iš 16 762 kaimo gyvenamųjų vietovių). 2021-ųjų surašymo duomenimis, ši dalis išliko nepakitusi, tačiau sumažėjo kaimo gyve-

namųjų vietovių tinklas (per dešimtmetį tarp surašymų 723 kaimo vietovė nebeturėjo nė vieno registruoto gyventojų) bei išaugo mažiausių, nuo 1 iki 9 registruotų gyventojų turinčių, kaimo gyvenamųjų vietovių (nuo 6 661 kaimo gyvenamųjų vietovių 2011 metais iki 7 231 kaimo gyvenamųjų vietovių 2021 metais) (Oficialiosios statistikos portalas, 2022). Taigi, didžiąją dalį šalies kaimo gyvenviečių tinklo sudaro gyventojų skaičiumi mažos ir mažėjančios gyvenvietės. Besikeičianti Europos kaimiškų vietovių plėtros praktika, kuomet „nuo centralizuoto egzogeninio modelio pereinama į decentralizuotą endogeninį modelį, kuris remiasi lokaliais viešosios politikos įgyvendinimu „iš apačios į viršų“ (angl. *bottom-up*) ir įteisina atsakomybės pasidalijimą tarp valstybės institucijų ir pilietinės visuomenės“, padidinajamą stiklą nukreipia į esamus (arba likusius) kaimo gyventojus bei jų organizavimosi formas (Chevalier et al., 2015:41). Kaimo bendruomeninės organizacijos (KBO), kaip vietos žmogiškuosius išteklius sutelkiantis ir įgalinantis įrankis, yra reikšmingas šio modelio veikėjas. Aktyviai veidamos kaimo bendruomeninės organizacijos gali sušvelninti neurbanizuotose šalies teritorijose vykstančius neigiamus pokyčius: viešosios infrastruktūros įstaigų bei gyventojų skaičiaus mažėjimą, užimtumo problemas, gyventojų senėjimo keliamus iššūkius. Šiame kontekste atsiskleidžia temos aktualumas: kaimo bendruomeninių organizacijų, turinčių nemažą vaidmenį tiek regioninės kaimo politikos formavime, tiek lokalių kaimo teritorijų plėtros srityje, tinklo bei atskirų jo dalių analizė leidžia įvertinti realų šalies kaimo gyvenamųjų vietovių plėtros politikos „iš apačios į viršų“ įgyvendinimo bei kaimiškų vietovių gyvybingumo, dažnai įvardijamu vienu iš kaimiškų vietovių vystymo tikslų, palaikymo (ir / ar didinimo) pajėgumus.

Tiriamoji problema

Socialinės ir ekonominės plėtros paribiuose atsidūrusių kaimo gyvenviečių tinklo raida priklauso ir nuo vietos gyventojų galimybių bei gebėjimo išnaudoti vidinius ir išorinius resursus. KBO laikomos vienu iš veiksmingų įrankių neigiamiems pokyčiams pristabdyti ir paspartinti kaimiškų teritorijų raidą. Aktyviai veikdamos ir atstovaudamos savo organizacijos narių interesams, KBO yra vienos svarbiausių šiandienos kaimo plėtros bei gyvybingumo palaikymo veikėjų, sudarančių sąlygas teritorijų vystymui pagal principą „iš apačios į viršų“ (Ščerbinskaitė, 2020). Nors nacionalinėje žemės ūkio ir kaimo plėtros politikoje šis principas taikomas jau seniai, KBO, kurios tiesiogiai prisideda tiek prie vietos plėtros politikos formavimo, tiek prie tiesioginio jos įgyvendinimo, nėra visapusiškai tyrinėtos, trūksta Lietuvos KBO tinklo ir jį sudarančių organizacijų veiklos ypatybių analizės. Stinga aiškumo, kiek šalyje registruotų KBO realiai veikia ir prisideda prie kylančių iššūkių mažinimo bei kaimiškų vietovių gyvybingumo palaikymo. Taip pat trūksta žinių, su kokiais trukdžiais susiduria KBO bei jų nariai, vykdydami arba bandydami vykdyti savo veiklą (dažniausiai šios tematikos darbai atliekami taikant kiekybinius tyrimo metodus). Šiuo darbu siekiama užpildyti šių duomenų trūkumo spragą.

Darbo naujumas

Darbo mokslinį naujumą atskleidžia išsami Lietuvos KBO tinklo ir jo ypatybių (dydžio, teritorinio pasiskirstymo, jį sudarančių elementų bruožų ir vykdomos veiklos) analizė. Lietuvoje tokio pobūdžio analizė atlikta pirmą kartą. Siekiant aiškesnio tyrimo objekto supratimo, taikyta tiranguliacija – kiekybinių ir kokybinių tyrimo metod, pirminių ir antrinių empirinių duomenų analizė. Tai leido atlikti išsamią kaimo bendruomeninių organizacijų analizę – nuo makro- (nacionalinio) iki mikro- (konkrečių kaimo vietovių) lygmens bei išgryninti reikšmingas KBO veikimo problemas bei jų priežastis. Naujumo darbu suteikia ir vietovės gyvybingumo bei KBO sąsajų paieška.

Disertacijos tyrimo logika

Disertacijos tyrimo atspirties tašku tapo neigiama sociodemografinė situacija Lietuvos kaimiškose teritorijose: mažėjantis gyventojų skaičius, senstanti visuomenė, auganti nebegyvenamų kaimiškų gyvenamųjų vietovių dalis. Tyrimui pasirinkta dažnai kaimiškų teritorijų plėtros strategijose bei kitose teisės aktuose minima vietos gyvybingumo prieiga; objektu – kaimo bendruomeninė organizacija, kuri telkdama vidinius kaimo gyvenamosios vietovės resursus ir įgalindama politiką “iš apačios į viršų”, tyrime yra traktuojama kaimo gyvenamųjų vietovių gyvybingumą palaikančiu/stiprinančiu veiksmu.

Tyrimo objektas

Kaimo bendruomeninės organizacijos, kaip kaimo gyvenamųjų vietovių gyvybingumą palaikantis / stiprinantis veiksnys.

Tyrimo tikslas

Nustatyti Lietuvos kaimo bendruomeninių organizacijų vystymosi ir teritorinės sklaidos dėsningumus, atskleisti jų veiklos ypatybes bei reikšmę atokių Lietuvos kaimo gyvenviečių gyvybingumui.

Darbo uždaviniai

1. Apibrėžti kaimo bendruomeninių organizacijų ir kaimo gyvenamųjų vietovių gyvybingumo bei kaimo bendruomeninių organizacijų ir kaimo bendruomenių sąvokų teorines sąsajas, aptarti šių sąsajų moksliniams tyrimams naudojamų priėgų ypatybes.
2. Išanalizuoti Lietuvos kaimo bendruomeninių organizacijų teritorinį tinklą ir jo raidos ypatumus, išryškinant kaimo bendruomeninių organizacijų gyventojų atstovavimo skirtingose Lietuvos regionuose ypatybes.
3. Išanalizuoti Lietuvos kaimo bendruomeninių organizacijų veiklos ypatumus bei išskirti svarbiausias šių organizacijų veiklos problemas.

4. Išskirti svarbiausius socialinio dalyvavimo kaimo bendruomeninių organizacijų veikloje ir lyderystės motyvus, ypatybes bei problemas tyrimo atvejų veiklos teritorijose.
5. Įvertinti KBO kaip Lietuvos kaimo gyvenviečių gyvybingumą palaikančio veiksnio reikšmę šalyje vykstančių sociodemografinių pokyčių kontekste

Ginamieji disertacijos teiginiai

1. Lietuvos kaimo bendruomeninių organizacijų tinklas dėl šalies gyvenviečių sistemos ypatybių, istorinės raidos specifikos, teisinės bazės bei kitų ypatumų sudaro sudėtingą socioteritorinę struktūrą, kurios išsamiam tyrimui būtina kompleksinė analizė, objektą tiriant ne tik iš išorės, bet ir vidaus.
2. Pasyvus atokių Lietuvos kaimo vietovių gyventojų įsitraukimas į kaimo bendruomeninių organizacijų veiklas nulemtas naujai besiformuojančių gyvensenos kaimo vietovėje bruožų.
3. Neigiamos demografinės raidos tendencijos atokiose kaimo vietovėse daro įtaką mažai lyderių kaitai, kuri savo ruožtu lemia kitą problemą – mažėjančių organizacijos veiklumą.
4. Kaimo bendruomeninės organizacijos – potencialą turintis, tačiau neįgalintas gyvybingumo kaimo vietovėse palaikymo veiksnys.

Loginė darbo struktūra

Tyrimo lauko pagrindimas. Šioje dalyje pristatomos kaimo vietovės sampratos bei apsibrėžiama kas yra laikoma kaimo vietove šio tyrimo rėmuose. Pristatomi svarbiausi Lietuvos kaimo vietovių demografinės raidos dėsningumai.

Kaimo bendruomeninės organizacijos ir kaimo vietovių gyvybingumas: tyrimo priegios formavimas. Šioje dalyje pristatomos teorinės perspektyvos, įvairiais atžvilgiais aiškinančios gyventojų socialinio dalyvavimo ir lyderystės aspektus. Aptariamos bendruomenės ir bendruomeninės organizacijos sąsajos. Pristatoma kaimo vietovės gyvybingumo prieiga bei kai-

mo bendruomeninės organizacijos veiksnio funkcinė reikšmė vietovės gyvybingumui.

Kaimo bendruomeninės organizacijos Lietuvoje. Šioje dalyje pateikiama išsami Lietuvos kaimo bendruomeninių organizacijų tinklo analizė: pristatomas kaimo bendruomeninių organizacijų veiklos teritorijos teisinis konfliktas. Pagal apsibrėžtą kaimo vietovės sampratą išgryninta šiose vietovėse veikiančių bendruomeninių organizacijų tinklas, pristatomi jį sudarančių elementų bruožai, vykdomos veiklos bei teritorinio pasiskirstymo ypatumai, atstovaujamo netolygumų formavimosi priežastys.

Atvejų tyrimas. Šioje dalyje pristatoma atvejų tyrimo atokiose kaimo gyvenamosiose vietovėse su registruotomis kaimo bendruomeninėmis organizacijomis rezultatai – socialinio (ne)dalyvavimo ir lyderystės aspektai.

Disertacija pabaigiama bendromis tyrimo išvadomis bei diskusija. Diskusijos dalyje aptariami didesnį tyrimo objekto pažinimą ribojantys veiksniai, pateikiami pasiūlymai politikos formavimui. Pabaigoje pateikiamos suformuotos išvados.

TYRIMO DUOMENYS IR METODAI

Darbe taikyti du duomenų rinkimo metodai:

- **Dokumentų analizė**, kurios metu nagrinėtas Lietuvos kaimo bendruomeninių organizacijų tinklas ir jo ypatybės (raida, dydis, teritorinis pasiskirstymas, jį sudarančių elementų bruožai), vykdomos veiklos savybės. Analizuoti 2020-2021 metų VŠĮ „Lietuvos kaimo verslo ir rinkų plėtros agentūros“ pateikti atitinkamų metų „Lietuvoje veikiančių kaimo bendruomeninių organizacijų sąvadai“, VI „Registru centro“ Juridinių asmenų registro išteklių, Oficialiosios statistikos portalo bei georeferencinių erdvinį duomenų rinkinio duomenys. Atliktos kokybinės bei kiekybinės turinio bei erdvinė analizės. Duomenys apdoroti MAXQDA bei ArcGIS programine įranga;
- **Kokybinis pusiau struktūruotas interviu**, vykdytas su buvusiais ir esamais organizacijų lyderiais – pirmininkais, bei vietos gyventojais. Imtis – 28 informantai. Atlikta kokybinė turinio analizė, duomenys apdoroti MAXQDA programine įranga.

Kokybinio tyrimo metodika

Tyrimo atvejų atrankos metodika

Atvejų tyrimui tinkamų kaimo gyvenamųjų vietovių atranka vykdyta pagal tris – geografinių (GK), socialinių (SK) ir demografinių (DK) – kriterijų grupes (1 pav.).

Atvejų homogeniškumui užtikrinti buvo taikyti šeši kriterijai. Geografinių kriterijų grupė apėmė du – atokumo bei geografinio (ne)pranašumo – kriterijus. Atokumas žymi fizinio nuotolio nulemtas sąveikos galimybes, ryšio lengvumą (Bruinsma, Rietveld, 1998). Šiuo atveju atokumo kriterijus pasirinktas siekiant tirti kuo mažesnėje tiesioginėje ir / ar netiesioginėje miestų įtakoje esančius tyrimo atvejus. Kaip aptarta anksčiau, geografinė padėtis urbanizacijos centrų atžvilgiu yra vienas iš veiksnių, lemiančių lėtesnį kaimo gyventojų skaičiaus mažėjimą bei su juo susijusių iššūkių mastą. Šiuo aspektu didžiųjų miestų ar savivaldybių administracinių centrų įtakoje nesančios kaimo gyvenvietės susiduria su didesniais vietos gyventojų išlaidų iššūkiais, demografiniai procesai dažniau yra neigiami bei spartesni,

rizika joms ilgainiui tapti negyvybingomis (arba negyvenamomis) yra didesnė. Taigi, remiantis šia prieiga, atokių kaimo gyvenviečių analizė visos šalies kaimiškų vietovių apgyvendinimo sistemos kontekste yra tikslinga. Kaimiškų gyvenviečių atokumas darbe vertintas dviem dimensijomis – didžiųjų miestų pasiekiamumu bei padėtimi administracinių centrų atžvilgiu. Abu kriterijai taikyti seniūnijų lygmeniu.

Didžiųjų miestų pasiekiamumas vertintas remiantis Europos Sąjungos šalių teritorijų pasiekiamumo tyrimais ir juose taikyta metodologija, kur atokiomis įvardijamos teritorijos, esančios 45 ir daugiau minučių kelionės automobiliu atstumu nuo miesto, turinčio nemažiau 50 tūkst. gyventojų, centro (Bruinsma, Rietveld, 1998; Dijkstra, Poelman, 2008). 2019 metų duomenimis, tokių miestų Lietuvoje buvo šeši: Vilnius, Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys bei Alytus (Oficialios statistikos portalas, 2019). Tokio dydžio miestai, minėtų autorių teigimu, yra pakankamai dideli atlikti tarpregionines aptarnavimo funkcijas ir pasiūlyti didesnę darbo, kasdienių ir specializuotų paslaugų įvairovę, o išskirtas laiko tarpas yra priimtinas jas pasiekti kasdien, dėl to jie gali pritraukti ir išlaikyti žmones ne tik iš pačio miesto, bet ir iš aplinkinių teritorijų (Dijkstra, Poelman, 2008). Tai patvirtina ir deklaruotos migracijos bei gyventojų pajamų mokesčio perskirstymo duomenys, atspindintys nuolatinės ir švytuoklinės migracijų Lietuvoje ypatumus (Shor, Burneika, 2017). Aptarta pasiekiamumo metodika 2014 metais buvo pritaikyta G. Pociūtės disertaciniame darbe¹ „Periferingo teritorinė raiška Lietuvoje“. Jame atokumo šešių minėtų Lietuvos miestų atžvilgiu riba buvo brėžiama gyvenviečių pagrindu, o šiame darbe ji perbraižyta smulkesniu masteliu – ją generalizuojant seniūnijų lygmeniu. Seniūnijos, kurių tik pusė ir mažiau teritorijos ploto buvo pasiekiamos per 45 ar mažiau minučių, buvo priskirtos atokioms seniūnijoms. Tokiu būdu buvo siekiama eliminuoti galimus ribinių gyvenviečių pasiekiamumo dėl kelių tinklo

---

¹ Pociūtės G. 2014 metų disertaciniame darbe „Periferingo teritorinė raiška Lietuvoje“. Lietuvos atokioms teritorijoms nustatyti buvo nagrinėjami pasiekiamumo rodikliai. Vienas jų – šešių didžiausių Lietuvos miestų (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių, Panevėžio bei Alytaus miestų) pasiekiamumas <30, 30–45, 45–60 ir >60 min. laiko atkarpomis. Pasiekiamumas apskaičiuotas atsižvelgiant į galiojančius greičio apribojimus bei realias eismo sąlygas, maksimalų greitį sumažinus 15 %.

kaitos kelių metų laikotarpiu nuo minėtos disertacijos darbo publikavimo neatitikimus. Po atrankos kaip netinkamos tyrimui buvo išbrauktos 328 seniūnijos.

Siekiant eliminuoti mažesnių vietos centrų įtaką, buvo taikytas padėties administracinio centro atžvilgiu kriterijus. Šis kriterijus iš dalies atliepia V. Baranauskienės šalies seniūnijų urbanizacijos lygio tipologiją. Kaip netinkamos tyrimui iš anksčiau atrinktų atokių seniūnijų buvo išbrauktos savivaldybės administracinių centrų, su jais besiribojančios ar viduje jų turinčios seniūnijos². Tokiu būdu buvo eliminuotos dar 57 seniūnijos.

Likusių 176 atokių seniūnijų gyvenvietėms taikytas geografinės padėties (ne)pranašumo kriterijus (angl. *locational advantage*). Šiuo terminu apibrėžiamas bet koks veiksnys, darantis teigiamą įtaką bei padedantis, arba atvirkščiai – trukdantis tiriamo reiškinio funkcionavimui ir raidai. Nutarta atsižvelgti į du geografinės padėties (ne)pranašumo veiksnius – magistralinius kelius, priskirtinus geografinio pranašumo kriterijui, bei pasienio ruožą, kaip geografinio nepranašumo kriterijų. Magistraliniai keliai pasirinkti kaip svarbios švytuoklinės migracijos ašys, galinčios turėti įtakos greta jų esančių kaimo gyvenviečių sociodemografinėi struktūrai ir / ar gyventojų ir vietos ekonominėms charakteristikoms. Atlikti moksliniai tyrimai rodo, jog kaimo gyvenamosios vietovės padėtis miestų ar magistralinių kelių atžvilgiu turi įtakos vietos gyventojų užimtumui. Tirtų Raseinių ir Trakų rajonų savivaldybių atveju nustatyta, kad kuo nagrinėta kaimo gyvenvietė buvo arčiau miesto ar magistralinio kelio, tuo mažiau jos gyventojų dirbo savo gyvenamojoje vietovėje – vietovės aiškiai išsiskyrė švytuoklinės migracijos intensyvumu (Pociūtė-Sereikienė et al., 2014) Tuo metu, pasienio

---

² Dauguma atveju savivaldybės administraciniai centrai Lietuvoje yra išskirti kaip atskiras seniūnijos vienetas, pavyzdžiui, Utenos miesto seniūnija. Tačiau yra atveju, kuomet savivaldybės administracinis centras yra seniūnijoje, apjungiančioje tiek jį, tiek kaimiškas gyvenvietes, pavyzdžiui, Anykščių seniūnija. Atsižvelgiant į tai, buvo taikytas toks atrankos principas – jei savivaldybės administracinis centras yra atskira seniūnija, kaip netinkamos tyrimui išmetamos administracinio centro bei su juo besiribojančios seniūnijos, pavyzdžiui, Utenos. Jei savivaldybės administracinis centras įeina į seniūnijos teritoriją kartu su kaimiškėmis gyvenvietėmis, išmetama ši viena seniūnija, aplinkines seniūnijas paliekant kaip tinkamas.

ruožas įtrauktas dėl jame galiojančių teisinių režimų (Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymo Nr. VIII-1666 pakeitimo įstatymas, TAR, 2017, Nr. 12168. Galiojanti suvestinė redakcija nuo 2018-03-01). Įstatymu apibrėžta, jog pasienio ruožo plotas – iki 5 kilometrų. Remiantis teisinėmis normomis, toks plotas taikytas abiem – magistralinių kelių ir pasienio ruožo – buferinėms zonoms (2 pav.). Į ją patekusios atokių seniūnijų gyvenvietės buvo eliminuotos kaip tyrimo atvejų atrankai netinkamos teritorijos.

Iš likusių teritorijų pagal 2019 metais VšĮ Kaimo verslo ir rinkų plėtros agentūros pateiktą kaimo bendruomeninių organizacijų sąvadą atrinktos kaimo gyvenvietės, turėjusios registruotas KBO – pritaikytas socialinis kriterijus. Iš viso jį atitiko 363 kaimo gyvenvietės.

Galiausiai, taikytas demografinis kriterijus – gyventojų skaičiaus riba. Atsižvelgus į kiekybinius kaimo gyvenviečių ir jų gyventojų skaičiaus duomenis, atrinktos gyvenvietės, 2011 metų surašymo duomenimis, turėjusios nuo 100 iki 499 registruotų gyventojų. Gyvenvietės, turėjusios iki 100 gyventojų, atmestos kaip netinkamos, siekiant užtikrinti kokybinio tyrimo galimybes: remiantis dešimtmečio senumo demografiniais duomenimis, sudėtinga projektuoti jų galimų pokyčių mastą – realų gyventojų skaičių atvejų atrankos vykdymo metu. Be to, atsižvelgiant į tai, jog dalis gyventojų atitinkamoje kaimo gyvenvietėje yra tik registruoti ir joje nuolat ne-reziduoja (gyvena kitose šalies gyvenvietėse ar užsienyje: studentai ir kt.), dalis yra jaunesni nei 18 metų, todėl negali dalyvauti tyrime, bei ne visi atrinktų tyrimo atvejų gyventojai norėtų būti tyrimo dalyviais, o didesnė gyventojų skaičiaus riba buvo reikšminga kokybinio tyrimo įgyvendinimo faktui.

Pritaikius visus tyrimo atvejų homogeniškumo kriterijus atrinktos 218 tyrimui tinkamos kaimo gyvenvietės: 176 kaimai ir 42 miesteliai.

Siekiant apžvelgti galimus regioninius bendruomeninių organizacijų veiklos organizavimo skirtumus (heterogeniškumą), buvo įvestas regioninio reprezentatyvumo kriterijus, numatant atvejus rinkti skirtingose apskrityse, taip užtikrinant kiek galima didesnę atvejų teritorinį nuotolį viena nuo kitos.

Norint atskleisti įvairiapusišką šiandieninio Lietuvos kaimo situaciją, pasirinktas kelių atvejų tyrimas (angl. *multiple case study*). Atsižvelgiant į

laiko ir finansinius resursus, atvejų tyrimui buvo numatyta atrinkti tris kaimo gyvenvietes su jose veikiančiomis kaimo bendruomeninėmis organizacijomis. Tyrimo atvejų atranka vykdyta patogumo principu, atsižvelgiant į gyvenviečių pasiekiamumą, tačiau atrankos metodikos kriterijus atitinkančių kaimo bendruomeninių organizacijų patekimą į tyrimo imtį, lėmė individualus KBO pirmininko apsisprendimas dalyvauti tyrime. Atvejų atrankos metu buvo kreiptasi į 5³ bendruomenines organizacijas.

Galutinę tyrimo imtį sudarė šios kaimo gyvenvietės ir jose veikiančios kaimo bendruomeninės organizacijos:

- a) Skuodo r. savivaldybėje 2003 m. įsteigta kaimo bendruomeninė organizacija. Gyventojų skaičius, 2011 metų duomenimis, – 349⁴.
- b) Vilkaviškio r. savivaldybėje 2003 m. įsteigta ir dviejų besiribojančių kaimo gyvenviečių teritorijoje veikianči kaimo bendruomeninė organizacija. Bendras gyventojų skaičius, 2011 metų duomenimis, – 356⁵.
- c) Ignalinos r. sav. 2004 m. įsteigta kaimo bendruomeninė organizacija. Gyventojų skaičius, 2011 metų duomenimis, – 125⁶.

Atrinktos kaimo gyvenvietės išpildė visus anksčiau aprašytus atvejų atrankos homogeniškumo ir heterogeniškumo kriterijus.

– Kokybinio tyrimo imtis

Kokybinio tyrimo pusiau struktūruoti interviu atlikti su kaimo bendruomenių organizacijų lyderiais - pirmininkais (n= 9) ir vietos gyventojais (n= 19) (1 lentelė). Interviu vykdyti 2019-2020 metų laikotarpiu. Esami

---

³ Skaičiuojant pilotinį atvejį Akmenės r. savivaldybėje, kuris, patikslinus atvejų atrankai tinkamas teritorijas (tikslinant šalies atokių teritorijų ribą), nebeatitiko geografinių homogeniškumo kriterijų, todėl iš kokybinio tyrimo atvejų imties buvo išbrauktas, tačiau pilotinis interviu su kaimo bendruomeninės organizacijos lyderiu buvo analizuotas kartu su kitais pusiau struktūruoto interviu duomenimis.

⁴ 2021 metų duomenimis – 307 gyventojai.

⁵ 2021 metų duomenimis – 278 gyventojai.

⁶ 2021 metų duomenimis – 79 gyventojai. Šis Ignalinos rajono savivaldybės gyvenvietės su registruota KBO atvejis pagrindžia demografinio kriterijaus – minimalaus gyventojų skaičiaus, 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo pagrindu, įvedimo reikšmingumą.

kaimo bendruomeninių organizacijų pirmininkai atrinkti pasitelkus „Lietuvoje veikiančių kaimo bendruomeninių organizacijų sąvadą“ (2019), buvusiems pirmininkams ir vietos gyventojams pasiekti taikyta „sniego gniūžtės“ atranka.

TEORINĖS PRIEIGOS

Kalbant apie kaimo vietovių plėtrą, vietos gyvybingumas (angl. *vitality*) dažnai įvardijamas vienu iš uždavinių ar siekių. Nors pats terminas plačiai vartojamas tiek viešojoje, politinėje bei mokslinėje sferose, jo samprata – nevienareikšmiška ir labai abstrakti, o neretai ir visai neapibrėžiama, net ir norminiuose teisės aktuose. Mokslinėje perspektyvoje vietovės gyvybingumo sampratos aiškinimui būdingos trys kryptys. Pirmuoju atveju gyvybingumas aiškinamas vidinių resursų įgalinimu (Koomen, 2011). Tai plati ir daug laisvės interpretacijai paliekanti samprata. Šiuo atveju kaimo vietovė, kaip analizuojamas objektas, yra per daug kompleksiškas, t. y. jis turi aibę skirtingų vidinių resursų – ekonominių, socialinių, demografinių, kultūrinių, gamtinių bei kitų. Vadovaujantis šiuo aiškinimo požiūriu visa tai apjungti į vieną visumą ir suteikti vienareikšmę kaimo vietovės gyvybingumo vertę yra beveik neįmanoma. Antruoju atveju gyvybingumas tapatinamas su konkrečiais rodikliais ar jų grupe. Tai koncentruota kaimo vietovės gyvybingumo aiškinimo kryptis. Savaiame nulemdamas sampratos aiškinimo kryptį, šis požiūris eliminuoja jai nereikšmingas kaimo vietovės, kaip objekto, sudėtinės dalis. Pavyzdžiui, kaimo vietovės gyvybingumas vertinamas išskirtinai demografinėmis vertėmis. Trečiuoju atveju gyvybingumas tapatinamas su kitų kaimo vietovėse esančių elementų gyvybingumu. Vis tik, jei pastarasis gyvybingumas nėra aiškiai apibrėžiamas ir / ar pamatuojamas, kaimo vietovės gyvybingumo suvokimas taip pat lieka sudėtingas.

Šio darbo kontekste svarbi 2016 metų mokslo studija „Kaimiškų regionų gyvybingumo veiksniai“ (Vidickienė et al., 2016). Joje kaimo vietovės gyvybingumo sampratos aiškinimo pagrindas, kaip ir koncentruotojo požiūrio atveju, yra demografinė dedamoji: „jokia gyvenamoji vieta, nepaisant ten esančių gyvenamųjų, verslo ir viešosios paskirties statinių ir kitų fizinės infrastruktūros objektų, negali būti laikoma gyvybinga, jeigu joje nėra gyventojų“ (Vidickienė, 2016:11). Nurodoma aiški skirtis tarp gyvybingos ir negyvybingos kaimo vietovės. Šis skirstymas lengvai pritaikomas Lietuvos kaimo gyvenamųjų vietovių tinklui: 2011 metų duomenimis, šalyje buvo 4 201 negyvybinga (be gyventojų / negyvenama) kaimo gyvenvietė, visos likusios, turėdamos kad ir vieną gyventoją, yra laikomos gyvybingomis (Kriaučiusas, Ščerbinskaitė, 2019). Disertacijos tyrime svarbus ir šios

mokslo studijos autorių pateikiamas gyvybingumo sampratos papildymas. Teigiama, kad visi pokyčiai, teigiami ar neigiami, kaimo teritorijose turėtų būti traktuojami kaip „veiksnių, darančių įtaką kaimo gyvybingumui, panaudojimo / nepanaudojimo pasekmė“ (Vidickienė, 2016:89). Ši prieiga aiškiai nurodo ne tik tai, kad skirtingų kaimo vietovių gyvybingumą gali lemti skirtingi veiksniai, bet ir tai, kad jų įtaka yra sąlyginė – jie įgalinami arba ne. Taigi, iš tyrėjų nereikalaujama visapusiškos visų įmanomų veiksnių analizės, priešingai – leidžiama nagrinėti pavienius, atskirų kaimo gyvenamųjų vietovių gyvybingumo veiksnius bei jų (ne)įgalinimą.

Disertacijos tyrime remiamasi dviejų autorių gyvybingumo aiškinimais. E. Koomen prieiga, pagal kurią gyvybingumas pirmiausia yra suvokiamas kaip „gebėjimas išlikti“ (išsaugoti gyvenamosios vietovės gyventojus), bei ją papildančia D. Vidickienės prieiga, kuri leidžia vertinti įtaką pavienių gyvenamosios vietovės gyvybingumui turinčių veiksnių įgalinimą. Disertacijos tyrime tokiu veiksniu pasirinktos kaimo bendruomeninės organizacijos. Konkrečiau – du su žmogiškaisiais KBO ištekliais susiję atributai – socialinis dalyvavimas ir lyderystės apraiškos. Šiems atributams nagrinėti pasitelkiamas platus sociologinių teorijų priegų spektras – nuo mikro- (socialinio veikėjo) iki makro- (socialinės struktūros) lygmens. Kiekviena jų skirtingai aiškina pasirinktų kaimo bendruomeninių organizacijų atributus, leidžia geriau juos suprasti bei išryškina jų kompleksiskumą.

TYRIMO REZULTATAI

Lietuvos kaimiškų gyvenamųjų vietovių tinklas jau ilgą laiką susiduria su ryškiais neigiamais pokyčiais, sparčiai keičiančiais jo charakteristikas. Per tris dešimtmečius šalies kaimiškos teritorijos neteko beveik trečdalis milijono gyventojų, 2021 metų duomenimis, 4,9 tūkst. kaimo gyvenviečių buvo negyvenamos, o 87 proc. likusių kaimo gyvenviečių turėjo mažiau nei 100 gyventojų. Susiduriant su tokia kaimiškų vietovių realybe, nacionaliniuose teisės aktuose vis dažniau iškeliamas kaimiškų vietovių gyvybingumo (gyventojų skaičiaus gyvenvietėse) palaikymo ir didinimo tikslas, o vietos plėtros politikos formavimas kreipiamas į principo „iš apačios į viršų“ taikymą. Šiame kontekste svarbų vaidmenį atlieka kaimo bendruomeninės organizacijos, kurios, remiantis atlikta moksline studija, yra vienas iš veiksmingų kaimo gyvenvietės gyvybingumo palaikymui, o šių organizacijų veiklos vystymas ir stiprinimas akcentuojamas ir strateginiuose dokumentuose⁷.

Nors šalyje, 2021 metų duomenimis, buvo registruota 2 tūkstančiai kaimo bendruomeninių organizacijų, galima drąsiai teigti, jog ne visos jos gali būti veiksmingu įrankiu kaimiškų vietovių gyvybingumo palaikymui. Daug klausimų kelia KBO sąvado sudarymo principas bei patikimumas. Tyrimo metu nustatyta, jog į sąvadą neretai būna įtrauktos miesto, miesto dalyje ar ir miesto teritorijoje (t. y. miesto ir su juo besiribojančio(-ių) kaimo(-ų) teritorijoje) veiklą vykdančios bendruomeninės organizacijos, likviduotos arba likviduojamos KBO, o kartais dėl sąvado administratorių arba jų informacijos šaltinių neapdairumo ar organizacinių klausimų KBO sąvade atsideria tik po kelių metų nuo veiklos įregistravimo. Sąvado duomenų šaltinių ir administravimo problema trukdo įvertinti tikrąją KBO apimtį Lietuvoje. Po atliktų sąvado korekcijų galutinę tyrimo imtį sudarė 1 913 kaimo bendruomeninių organizacijų.

Išanalizavus KBO metinius ataskaitų rinkinius, buvo nustatyta, jog pagal atskaitomybės faktą aktyvios yra 63,3 proc. imties kaimo bendruomeninių organizacijų (n=1 210), pusiau aktyvios – 23,2 proc. (n=444), neak-

---

⁷ Žemės ūkio ministerija. 2019. Lietuvos kaimo ir žemės ūkio plėtros Baltoji knyga. Nacionalinės politikos iššūkiai, uždaviniai ir veiksmai iki 2030 m., Vilnius: Žemės ūkio ministerija.

tyvios – 12,5 proc. (n=240). Vienas procentas (n=19) organizacijų, buvo likviduojamos arba joms inicijuotas likvidavimas. Ataskaitų turinio analizės metu pastebėta, kad reikšminga dalis pagal ataskaitų pateikimo faktą aktyvių ir pusiau aktyvių KBO yra „aktyviai neveikiančios“, t. y. ataskaitų rinkinius teikia, tačiau jose nurodo, jog per ataskaitinį laikotarpį jokios veiklos nevykdė bei veiklą atnaujins esant poreikiui.

Duomenų atnaujinimo problema aktuali ir sąvade pateikiamai KBO narių skaičiaus statistikai. Nors, specialistų teigimu, narių skaičius KBO yra laibai kaitus, sąvade ši kaita neatsispindi. Lyginant 2020 ir 2021 metų sąvado duomenis, pateikiama narių skaičiaus reikšmė pakito vos 84 kaimo bendruomeninėse organizacijose. Tai 4,4 proc. šalies KBO tinklo. Organizacijų narių skaičius svarbus ne tik kaimo gyventojų įtraukimo į šių nevyriausybinių organizacijų dalies nustatymui, bet ir pačio KBO tinklo vertinimui. Kaimo bendruomeninės organizacijos gali veikti tik užtikrindamos minimalų narių skaičių, nes nuo narių skaičiaus priklauso ir finansavimo šaltinių prieinamumas, organizacijos žmogiškieji resursai. Taigi, neturint patikimos ir nuolat atnaujinamos statistikos, sunku įvertinti šalies kaimo bendruomeninių organizacijų tinklo turinį bei jo veiklos galimybes. Remiantis sąvade pateikiamais duomenimis, minimalų 3 narių skaičių turi 16 KBO, mažiau nei 10 narių – 86 KBO, o mažiau nei 30 – 368 KBO. Šalies kaimo bendruomeninių organizacijų narių vidurkis – 56 kaimo gyventojai.

2021 metų duomenimis, kaimo bendruomeninių organizacijų tinklą sudarė 1 762 kaimo gyvenvietės, iš kurių du trečdaliai, 2011 metų duomenimis, turėjo 100–499 gyventojų. Taigi, bendruomenės dažniau steigiasi didesnius demografinius resursus turinčiose gyvenvietėse: net 59,5 proc. (1104 iš 1865 kaimo gyvenviečių) 100–499 gyventojų turėjusiose gyvenvietėse buvo registruota bent viena KBO, tuo metu kaimo gyvenvietėse, turinčiose iki 100 gyventojų, šis santykis gerokai mažesnis – vos 2,4 procentai (350 iš 14 549). Svarbu pabrėžti, jog ši statistika, kaip ir KBO teritorinio pasiskirstymo kartograma (3 pav.), parengta pagal KBO registravimo vietą, o ne jos veiklos teritoriją. Tai padaryti trukdo duomenų stoka – ribojamas prieinamumas prie kaimo bendruomeninių organizacijų steigimo dokumentų, kuriuose, tikėtina, turėtų būti nurodyta tiksli veiklos teritorija. Šiuo atveju, remiantis atskiromis VĮ Registrų centro Juridinių asmenų registre KBO pa-

teikiamomis ataskaitomis, galima pagrįstai teigti, jog KBO tinklo veiklos teritorija yra didesnė nei minėtos 1 762 kaimo gyvenamosios vietovės.

Analizuojant kaimo bendruomeninių organizacijų teritorinį pasiskirstymą, ryški KBO koncentracija aplink urbanizuotas teritorijas (šalies ir savivaldybių lygmeniu): 5 kilometrų atstumu nuo didžiųjų šalies miestų ir kitų administracinių centrų susitelkę 24 proc. (495) visų Lietuvoje registruotų kaimo bendruomeninių organizacijų, 10 kilometrų atstumu – 857 KBO arba 44,8 proc. šalies kaimo bendruomeninių organizacijų. Ši tendencija atliepia jau minėtą KBO steigimo demografiškai didesnėse kaimo gyvenvietėse tendenciją – urbanizuotų centrų įtakos zonoje esančioms kaimo gyvenvietėms yra lengviau išlaikyti didesnį gyventojų skaičių nei atokioms kaimo gyvenvietėms. Kaimo bendruomeninių organizacijų koncentracija priemiesčiuose arba santykinai nedideliu atstumu nuo miestų yra didesnė, nes ten daugiau didesnių kaimo gyvenviečių. Remiantis atliktais tyrimais (Žilys, 2013) galima teigti, jog kaimo bendruomeninių organizacijų gausą priemiestinėse teritorijose galima sieti su kintančia gyventojų demografinė ir socialine struktūra – į priemiestinę kaimišką teritoriją atsikėlę naujakuriai yra aktyvesni ir galimai labiau iniciatyvūs steigti bendruomenines organizacijas savo interesų atstovavimui infrastruktūros, viešųjų paslaugų ir kitais klausimais.

Analizuojant kaimo bendruomeninių organizacijų pasiskirstymą savivaldybių lygmeniu, pastebimi regioniniai netolygumai. Gana tankiu KBO tinklu išsiskiria Pietvakarių Lietuvos regionas (Vilkaviškio r., Marijampolės r., Kalvarijos savivaldybės, Lazdijų r. šiaurvakarinė ir Prienų r. vakarinė dalys), kelios Vidurio (Kėdainių ir Raseinių r.) bei Šiaurės (Joniškio ir Pasvalio r.) Lietuvos savivaldybės. Palyginti retas KBO tinklas būdingas atokioms, neigiamais demografinės raidos rodikliais pasižymintiems Šiaurės rytų Lietuvos regiono savivaldybių teritorijoms. Regioniniai kaimo bendruomeninių organizacijų skirtumai lemia ir ryškėjančią gyventojų atstovaujamo problemą, kuri tiesiogiai sietina su šalies demografinėmis tendencijomis: sparčiai augančios priemiestinių savivaldybių kaimiškos teritorijos statistiškai atstovaujamos mažiau nei mažu ir vis mažėjančiu gyventojų skaičiumi pasižyminti atokios šalies kaimiškos teritorijos. Atsižvelgiant į šalies demografines tendencijas, panašu, jog ši skirtis tik didės.

Daug klausimų dėl Lietuvos kaimo bendruomeninių organizacijų tinklo turinio kelia ir atlikta organizacijų išsikeltų tikslų analizė. Tyrimo metu iš-

ryškėjo dvi tendencijos: tikslų apimties bei turinio problema. Nemaža dalis tirtų KBO apsibrėžė perdėtai plačius organizacijos tikslus, apimančius ne tik gyvenamosios vietovės, bet ir valstybinio lygmens problemas. Kitai daliai organizacijų būdingas tikslų „skolinimas“. Pastaruoju atveju reikšminga tai, jog šis pažodinis išsikeltų tikslų pasikartojimas būdingas ne tik kaimo bendruomeninių organizacijų steigimosi šuolio (2002–2003 metais) laikotarpiu įsteigtoms bendruomeninėms organizacijoms, tačiau ir daug vėliau įkurtoms. Remiantis tuo, galima daryti išvadą, jog nemaža dalis šalyje registruotų organizacijų steigimo metu neturėjo išsigręžtos veiklos vizijos, o visa tai veda prie svarstymo apie tikruosius jų steigimo motyvus. Vis tik, nepaisant minėto „skolinimosi“ fakto, KBO tikslų analizė iš esmės atspindi opiausias šalies kaimiškose teritorijose vykstančių pokyčių sukeltas problemas. Aktualiausi ir 1,5 karto dažniau (nei kiekybiškai artimiausia tikslų grupė) minimi socialinio pobūdžio tikslai: švietimas, užimtumo didinimas, socialinė parama ir atskirties mažinimas bei kitos. Tačiau, kad ir kokios svarbios KBO steigimo metu šios problemos būtų, jų sprendimas ar mažinimas kaimo bendruomeninių organizacijų veikloje neatsispindi. Vienareikšmiškai svarbiausia veiklos ataskaitų analizės metu nagrinėtų KBO veiklos sritis – laike fragmentiškos minkštosios veiklos, tarp kurių dažniausios – kultūriniai renginiai bei aplinkos tvarkymo darbai (talkos). Tokį šių veiklų dažnumą neabejotinai lemia santykinai mažas finansinių resursų jų vykdymui poreikis. Jis gali vykdyti tiek iš savo vidinių resursų veikiančios, tiek projektinę paramą gaunančios organizacijos. Šiuo atveju skiriasi tik pačių renginių mastai. Remiantis atliktais tyrimais, „kultūrinės veiklos dominavimas laikomas tipine bendruomeninio judėjimo vystymosi stadija“ (BGI Consulting, 2011:32). Taigi, šalies kaimiškos bendruomeninės organizacijos vis dar yra pirminėje, bendruomeniškumo kūrimo / stiprinimo, stadijoje, kuri yra esminis šios organizacijos pamatas. Kad jis dalyje šalies KBO dar nėra tvirtas, žymi veiklos ataskaitų turinys, kur kartais (nors pati ataskaitos struktūra to nereikalauja) nurodoma apie mažą gyventojų įsitraukimą, kylančius interesų konfliktus, finansinių resursų ir jų pritraukimo šioms veiklos sritims stygių. Kaimo bendruomeninių organizacijų ne-

brandumą netiesiogiai atspindi⁸ ir didelių investicinių projektų vykdymo, verslumo stoka, nors specialistų teigimu, sąlygos tam ypač palankios: iš 139 nagrinėtų veiklos ataskaitų tik dvejose nurodyta apie KBO vystomą verslą.

Atvejų tyrimas 3 atokiose kaimo gyvenvietėse su registruotomis kaimo bendruomeninėmis organizacijomis leido iš arčiau pažvelgti į organizacijų (ne)veikimo aspektus. Kokybinio tyrimo metu nustatyta, jog dalyvavimą lemia kelios priežasčių grupės. Pirmiausia, gana reikšmingos objektyvios priežastys (socialinės infrastruktūros tinklo (mokyklų, bibliotekų, pašto skyrių ir kt.) kaita bei intensyvi švytuoklinė migracija. Kaimo bendruomeninės organizacijos, kaip bet kurios socialinės struktūros, fundamentali dėdamosi yra socialinė sąveika. Neigiami socialinės infrastruktūros pokyčiai tyrimo atvejuose, nesudaro palankių sąlygų (panaikintos erdvės gyventojų integracijai „nekompensuojamos“ naujomis erdvėmis: tik du tyrimo atvejai buvo įkūrę bendruomenės namus, tačiau ir pastarųjų įgalinimas socialinių ryšių palaikymui – fragmentiškas) ir mažina šios sąveikos galimybes. Intensyvi švytuoklinė migracija (švietimo, darbo, kitais tikslais) stiprina problemos intensyvumą tiesiogiai ribodama gyvenvietėje praleidžiamą laiką. Objektyvioms (ne)veikimo priežastims paveikios visos gyventojų amžiaus grupės. Subjektyvias gyventojų (ne)įsitraukimo priežastis apsprendžia individualios ir situatyvinės aplinkybės, tačiau išryškėjo ir vyraujančios kryptys – individualizmas bei socialinė izoliacija (neretai savanoriška). Trečioji priežasčių grupė – tai pereinamasis lygmuo – visuomenės raidos lūžių nulemti socialiniai pokyčiai ir įtampos. Perėjimas iš sovietinės santvarkos apsprendė santykius ne tik tarp tos pačios (tyrimo atveju specifinio privatizacijos proceso nulemti socialiniai santykiai) bet ir skirtingų (tyrimo atveju tai pasireiškė per priešpriešą besitęsiančiai sovietinei „tradicijai“) kartų.

Lyderystės problemos tyrimo atvejuose taip pat gana akivaizdžios. Analizuotos kaimo gyvenvietės neturi pakankamai žmogiškųjų resursų užtikrinti dažną lyderių (organizacijos pirmininkų) kaitą – net dviejuose tyrimo atvejuose⁹ pirmininko pareigas užėmęs žmogus nesikeitė nuo pat KBO steigimo pradžios, t. y. daugiau nei 15 metų pirmininkavimo. Net ir vyks-

---

⁸ Netiesiogiai, nes nemaža ir net reikšmingai didesne dalimi mažą KBO verslumą lemia kaimo gyvenamosios vietovės žmogiškieji resursai.

⁹ Iš keturių, įtraukiant pilotinį atvejį Akmenės raj. sav.

tant kaitai, ji yra retesnė nei numatyta kadencija bei dažnai (dėl gajaus neigiamo įvaizdžio bei imlumo laikui bei žmogiškiems resursams) tampa prievole ar našta, „perleidžiama“ iš rankų į rankas. Tai desperatiškos lyderystės išraiška, kurios pagrindinis tikslas pirmiausia yra pačios organizacijos (atsietos nuo gyventojų santykių, esančio ar besiformuojančio bendruomeniškumo kaip jos pamato) išsaugojimas. Tokios lyderystės išraiška – mažėjantis kaimo bendruomeninės organizacijos veiklumas. Lyderystė nagrinėtose kaimo bendruomeninėse organizacijose dažniau pasireiškė ne įtaka organizacijos nariams (tradiciškai formuojamą lyderio portretą), bet koncentruota atsakomybė į poziciją. Tai labai svarbus ir lyderystės procesą nagrinėtose kaimo gyvenamosiose vietovėse lėmęs veiksnys. Lyderystė tyrimo atvejais buvo suprantama veikiau biurokratiniumi, o ne socialiniu požiūriu: bendruomeninės organizacijos pirmininkas dažniau buvo matomas ne kaip lyderis, o kaip organizatorius, administratorius, buhalteris ir panašiai. Iš esmės tai lėmė organizacijos valdymo specifiką.

Taigi, apibendrinant Lietuvos KBO tinklo ypatumus bei susiejant juos su šalies kaimiškų vietovių gyvybingumu, galima drąsiai teigti, jog teoriškai kaimo bendruomeninės organizacijos gali būti veiksmingu kaimiškų teritorijų plėtros įgalinimo įrankiu bei vienos svarbiausių šiandienos kaimo plėtros veikėju, užtikrinančių „iš apačios į viršų“ principu pagrįstą teritorijų vystymą. Vis tik, realybėje jų potencialas nėra išpildomas. Tai puikiai atskleidžia ir atokių kaimo gyvenviečių atvejai. Visų pirma, nors tyrimo atvejuose kaimo bendruomeninės organizacijos veikia daugiau nei 15 metų, beveik visos susiduria su pačios organizacijos išlikimo klausimais. Iš esmės tai lemia stipriai išreikšta lyderystės problema. Visuose tyrimo atvejuose lyderis (KBO pirmininkas) yra svarbiausias organizacijos administratorius bei veiklų organizatorius, todėl jo interesas užimti šią poziciją yra svarbus pačios organizacijos funkcionavimui ir veikimui. Vis tik, turėdamos ribotus žmogiškuosius išteklius, tirtos kaimo gyvenamosios vietovės negali užtikrinti dažnos lyderių kaitos, ir tai ilginiui veda prie organizacijos veiklumo mažėjimo. O būtent aktyvus veikimas ir kylančių problemų sprendimas bei iniciatyvų vykdymas – esminė kaimo vietovės gyvybingumo palaikymo ir stiprinimo sąlyga. Norint įgalinti atokiose kaimo vietovėse veikiančių kaimo bendruomeninių gyvybingumo palaikymo veiksnį, didžiausią dėmesį pirmiausia reikia kreipti į lyderystės problemos sprendimą.

DISKUSIJA

Vienas didžiausių darbo iššūkių ir ribotumų – duomenų bazės apie tyrimo objektą trūkumai. Reikšmingai didelė šio darbo dalis yra fokusuota į oficialiai pateikiamo Lietuvos kaimo bendruomeninių organizacijų tinklo statistinės apskaitos spragas bei bandymus jas ištaisyti. Problema neabejotinai kyla dėl skirtingų statistinės informacijos šaltinių bei menko sudaromo sąvado turinio administravimo. Tad, autorės nuomone, viena pamatinių problemų yra tai, kad iškreipta tikroji KBO tinklo statistika neleidžia įvertinti realaus jo potencialo prisidėti prie nustatytų nacionalinės kaimo ir žemės ūkio plėtros politikos uždavinių įgyvendinimo. Tolimesnių mokslinių tyrimų kontekste būtina **suvienodinti informacijos apie atskirų savivaldybių teritorijoje veikiančias kaimo bendruomenines organizacijas šaltinį**. Autorės nuomone, tikslingiausia, jog tai būtų savivaldybių administracijos, nes būtent jos yra didžiausios aktyviai veikiančių KBO naudos gavėjos – kaimo bendruomeninės organizacijos pritraukdamos finansavimą iš išorės (ES, nacionalinių, regioninių ar kitų fondų) vykdo kaimo vietovių plėtrą nenaudodamos savivaldybės biudžeto išteklių.

Bendro kaimo bendruomeninių organizacijų tinklo elementų aktyvumo nustatymui bei analizei būtinas VĮ Registrų centrui teikiamų **ataskaitų rinkinių turinio suvienodinimas bei privalomas atnaujinimas**. VĮ Registrų centro Juridinių asmenų registre unifikuotos tik finansinių ataskaitų dalys, nes jų nepateikimo faktas lemia organizacijos likvidavimo inicijavimą. Tuo metu aiškinamieji raštai ir veiklos ataskaitos yra laisvos formos, iš ataskaitų rengėjų nereikalaujančios atitinkamo informacinio detalumo lygmens. Tai stipriai riboja KBO tinklo vykdomos veiklos pažinimą. Lauko tyrimų dviejuose tūkstančiuose organizacijų be didelio finansavimo ir dar didesnių laiko išteklių atlikimas – neįmanomas, todėl suvienodintos ir reikšminės informacijos apie vykdytas veiklas reikalaujančios formos leistų tyrėjams reikalingą informaciją pasiekti turinio analizės metodu bei sudarytų sąlygas atlikti ataskaitų turinio palyginimus. Šie pakeitimai būtų naudingi ne tik gilesniam šalies kaimo bendruomeninių organizacijų veiklos pobūdžio pažinimui, bet ir vietos, regioninės ar nacionalinės politikos formavimui.

Siekiant KBO tinklo statistinio tikslumo, rekomenduojama **aiškiai apibrėžti kaimo vietovę**. Autorė numano galimą darbe analizuotų „manipuliaci-

cijų“ kaimo vietovės terminu priežastį. Tiek VĮ Registrų centro Juridinių asmenų registro ataskaitų turinio analizė, tiek ekspertų išvalgos leidžia teigti, jog kaimo bendruomeninių organizacijų Lietuvoje veikla yra labai fragmentiška – dauguma šių organizacijų yra pasyviai aktyvios. Savo veiklą didžioji dauguma KBO vykdo minkštosiomis priemonėmis ir dažnai nedidelėmis apimtimis, pasyviai imasi verslo projektų, o ir pats organizacijos veikimas priklauso nuo pirmininko pozicijos stabilumo. Praplečiant kaimo vietovės terminą ir po juo „pakišant“ miestus, kurių bendruomeninės organizacijos galimai susiduria su mažesniais veiklos iššūkiais, tikimasi efektyviau įsisavinti Europos Sąjungos (kurios fondai sudaro didžiausią teikiamos finansinės paramos dalį) lėšas. Toks sprendimas naudingas nacionaliniu lygmeniu – pinigai įsisavinami ir panaudojami šalies teritorijų vystymui. Tačiau ne tų teritorijų, kurioms to labiausiai reikia. Tokiu būdu ir toliau didinamas atotrūkis tarp miesto ir kaimo gyvenamųjų vietovių. Aiškus ir nekintantis kaimo vietovės apibrėžimas padėtų išvengti statistinių KBO tinklo elementų apskaitos spragų bei užtikrintų, jog numatytas finansavimas tektų tiksliniam jos gavėjui.

Kitas pasiūlymas – **siekti didinti savivaldybių įsitraukimą į kaimo bendruomeninių organizacijų stiprinimą ir jų veiklos aktyvinimą.** Savivaldybės turėtų būti labiau suinteresuotos stipriai jos teritorijoje veikiančių kaimo bendruomeninių organizacijų tinklu bei aktyvaus finansavimo šių organizacijų veikloms pritraukimu. Autorė siūlo **savivaldybių, ypač seniūnijų, lygmeniu sukurti kaimo bendruomeninių organizacijų administratoriaus etatą einamiesiems klausimams ir problemoms spręsti.** Žmogiškųjų išteklių problema kaimo bendruomeninių organizacijų kontekste buvo minima ne kartą – organizacijos pirmininkai ir / ar aktyvūs jos nariai ne visada turi pakankamai praktinių žinių ir laiko reikalingų efektyviam organizacijos valdymui, galimų finansavimo veiklų vykdymui šaltinių paieškoms, projektų teikimui ir administravimui, o dėl užimtumo savo pagrindinėje veikloje ar dėl transporto priemonės neturėjimo negali pasiekti savivaldybių centruose esančių atitinkamų savivaldybių administracijos skyrių, vietos veiklos grupių ar skėtinių organizacijų būstinių. Mobilaus, lengvai pasiekiamo ir į lokalių kaimo bendruomeninių organizacijų problemas bei iššūkius orientuoto administratoriaus buvimas galėtų išspręsti dalies KBO žmogiškųjų išteklių problemos nulemtą neaktyvumą.

Kaimo bendruomeninių organizacijų veikimo bei kaimo vietovės gyvybingumo palaikymui svarbus nuoseklus (bent dalies) panaikintų socialinės infrastruktūros elementų atstatymas. Tyrimo metu nustatyta, kad viešosios erdvės yra reikšmingos gyventojų socialinio kapitalo stiprinimui. Panaikinus šveitimo įstaigas, bibliotekų ar pašto skyrius, pakinta vietos gyventojų socialinių kontaktų dažnumas. Siekiant palaikyti jų intensyvumą bei išlaikyti gyventojų tarpusavio santykius, vienus **panaikintus socialinės infrastruktūros elementus darbo autorė siūlo keisti kitais**. Neretai po įvykdytų reorganizacijų uždarytų įstaigų pastatai lieka stovėti nenaudojami. Vis tik, panaudos sutarties pagrindu šiuos pastatus perleidus vietos kaimo bendruomeninėms organizacijoms, jos čia galėtų įrengti funkcionalius bendruomenės ar vaikų dienos centrus, vaikų darželius, patalpas naudoti socialiniams verslams vykdyti ar nuomoti verslą kurti norintiems vietos gyventojams. Svarbu tai, kad perleistas pastatas nebūtų naudojamas tik fragmentiškai – tai turi būti nuolat atvira, pasiekiamą ir funkcionali erdvė. Autorės siūlymu, perleisdama pastatą savivaldybė kartu galėtų įsteigti ir etatą – darbo vietą žmogui, kuris rūpintųsi, jog šios erdvės potencialas būtų išnaudotas. Vienu sprendimu būtų eliminuojama eilė problemų – kaimo bendruomeninė organizacija gautų pakankamas erdves savo veiklai vykdyti, būtų kuriamos naujos darbo vietos, gyventojai turėtų naujas, funkcionalias erdves susitikimams ir įvairioms veikloms, vaikai turėtų saugią erdvę popamokiniams užsiėmimams, savivaldybės įdarbintas žmogus nuimtų dalį veiklos organizavimo rūpesčių nuo bendruomeninės organizacijos pirmininko.

IŠVADOS

1. Lietuvoje, kaip ir kitur pasaulyje, vyravusi geografiškai determinuota bendruomenės samprata praranda savo svarumą – (post)modernybė stipriai pakeitė ir keičia tradicines socialines institucijas, tarp jų ir kaimo bendruomenes. Nors iki šiol dominavę gyvenamosios vietos, tradicinių įpročių ir papročių veiksniai išlieka, itin svarbiais socialinių institutų formavimosi mechanizmo elementais tampa nauji socialiniai ryšiai bei vaidmenys, nulemti asmeninių individo pasirinkimų ir tapatumų.
2. Bendruomenė ir bendruomeninė organizacija – panašios prigimties socialinės struktūros, savo veiklos funkcionalumą grindžiančios žmogiškaisiais ištekliais ir socialinės sąveikos rezultatais. Stipri bendruomenė yra veiklios ir funkcionalios bendruomeninės organizacijos pamatas.
3. Lietuvos KBO tinklas bei jo turinys stipriai skiriasi nuo oficialiai pateikiamo. Atlikti tyrimai atskleidė, jog registruotų, kaimo bendruomeninių organizacijų apibrėžtį atitinkančių ir veiklą vykdančių KBO Lietuvoje skaičius skiriasi. Kaimo bendruomeninių organizacijų tinklo problemišumą atliepia ir veiklos ataskaitų turinio analizė: daliai organizacijų būdingas santykinis veikimas – veikla vykdoma / atnaujinama tik „esant poreikiams“. Tokiu būdu šalies kaimo bendruomeninių organizacijų skaičius dirbtinai išpučiamas, o statistinės spragos neleidžia įvertinti realių šalies kaimo bendruomeninių organizacijų tinklo pajėgumų prisidėti prie nacionalinių kaimo plėtros tikslų įgyvendinimo.
4. Kaimo bendruomeninių organizacijų veikla orientuota į minkštąsias, dažniausiai kultūrinės, laike fragmentuotas priemones. Tolydžios veiklos nebuvimas riboja socialinių ryšių tarp organizacijos narių kūrimą ir stiprinimą bei lemia organizacijos veiklą pobūdį.
5. Kaimo bendruomeninių organizacijų Lietuvoje veikla priklauso nuo gyvenvietės dydžio, o ne nuo geografinės padėties miestų ar savivaldybės ribų atžvilgiu. Demografinis gyvenvietės dydis lemia ne tik potencialiai didelį organizacijos narių skaičių, bet ir platesnį kaimo

gyvenvietėje esančios socialinės infrastruktūros tinklą. Bendruomeninės organizacijos, registruotos mažose kaimo gyvenamosiose vietovėse, šiandien yra pažeidžiamiausia Lietuvos kaimo bendruomeninių organizacijų tinklo dalis.

6. Atokių Lietuvos kaimo gyvenviečių gyventojų (ne)įsitraukimas į kaimo bendruomeninių organizacijų veiklą priklauso nuo veiksnių, nulemtų šalies kaimiškų vietovių struktūrinės kaitos bei kintančios socialinės realybės, komplekso. Svariausi jų – bendras gyventojų skaičiaus mažėjimas, retėjantis socialinės infrastruktūros tinklas, intensyvi švytuoklinė migracija, stiprėjantis individualizmas bei socialinė izoliacija.
7. Pamatinė kaimo bendruomeninių organizacijų problema – lyderio pozicijos stagnatiškumas. Dėl pozicijos pobūdžio suformuoto neigiamo įvaizdžio lyderystė šioje organizacijoje tampa prievole ar našta, „perleidžiama“ iš rankų į rankas, pirmiausia siekiant išsaugoti pačią organizaciją. Ekstremaliais atvejais tai veda prie „desperatiškos“ lyderystės. Atitinkamai, maža lyderių kaita turi įtakos mažėjančiam organizacijos veiklumui.
8. Lietuvos kaimo bendruomeninių organizacijų, kaip gyvybingumo kaimo vietovėse palaikymo veiksnio, turimą potencialą žymi KBO tinklo dydis, tačiau ribotą jo įgalinimą lemia tinklo elementų bruožai. Atlikto tyrimo rėmuose (tiek makrolygmeniu – dalies KBO tinklo analizės metu, tiek mikrolygmeniu – atokių kaimo vietovių atvejų tyrimo metu) KBO potencialas nebuvo išpildytas, savo veiklomis KBO (daugelis tik silpnai) prisidėjo prie gyvybingumo palaikymo, tačiau jo nestiprino.
9. Atliktos analizės pagrindu galima teigti, kad būtina didinti savivaldybių įsitraukimą į kaimo bendruomeninių organizacijų stiprinimą ir veiklos aktyvinimą. Tyrimo metu nustatyta, kad viešosios erdvės yra reikšmingai svarbios gyventojų socialinio kapitalo stiprinimui, todėl kaimo vietovės gyvybingumo palaikymui labai svarbus nuoseklus panaikintų socialinės infrastruktūros (ar jos dalies) elementų atstatymas (įvertinus realų poreikį).

REFERENCES/NAUDOTA LITERATŪRA

1. Baranauskienė V. 2019. Kaimiškų teritorijų identifikavimo problema: Lietuvos seniūnijų atvejis. *Geografijos metraštis* 52:55-71.
2. Baranauskienė V. 2021. *Socioteritorinė atskirtis Lietuvos retai apgyvendintose teritorijose*. Vilnius: Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvos socialinių mokslų centras, Kauno technologijos universitetas /Doctoral thesis/.
3. BGI Consulting 2011. Bendruomeninių organizacijų ir bendruomeninių centrų veiklos ir galimybių plėtojimo tyrimas. Vilnius (Ordered by: LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija).
4. Bruinsma F., Rietveld P. 1998. The accessibility of European Cities: Theoretical framework and comparison of approaches. *Environment and planning*, 30: 499-521
5. Burneika D., Ubarevičienė R. 2011. The sprawl of Vilnius city – some consequences of rural-urban transformations. *Annales Geographicae*, 43-44, 108-115.
6. Chevalier P., Mačiulytė M., Dedeire M., Prapiestienė R., Razafimahefa L. 2015. Vietos veikėjai ir kaimo plėtra: Leader programos įgyvendinimas Lietuvoje ir Prancūzijoje. *Geografijos metraštis*,48: 44-56.
7. Daugirdas V. Baubinas R. 2008a. Retai apgyvendintos teritorijos Lietuvoje. 1. Teritorinės sklaidos aspektai. *Annales Geographicae*, 40(2):28-37.
8. Daugirdas V. Baubinas R. 2008b. Retai apgyvendintos teritorijos Lietuvoje. 2. Socialinė ir demografinė gyventojų būklė. *Annales Geographicae*, 41(1-2):5-12.
9. Daugirdas V., Burneika D., Kriaučiūnas E., Ribokas G., Stanaitis S., Ubariavičienė R. 2013. *Lietuvos retai apgyvendintos teritorijos*. Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras.
10. Dijkstra L., Poelman H. 2008. *Remote Rural Regions. How proximity to a city influences the performance of rural region*. Link: https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/regional-focus/2008/remote-rural-regions-how-proximity-to-a-city-influences-the-performance-of-rural-regions [checked 2019.07.24].
11. Gloersen E., Dubois A., Copus A., Schurmann C. 2005. Northern Peripheral, Sparsely Populated Regions in the European Union. *Nordregio Report*. 2005:4, 1-179.

12. Koomen E. 2011. *Indicators of rural vitality. A GIS-based analysis of socio-economic development of the rural Netherlands*. Link: https://www.researchgate.net/publication/254765134_Indicators_of_rural_vitality_A_GIS-based_analysis_of_socio-economic_development_of_the_rural_Netherlands [checked 2021.03.25].
13. Kriaučiūnas E. 2013. Lietuvos kaimo gyvenviečių tinklo kaitos ypatumai 1989-2011 metais. *Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje*, 1(5):53-60.
14. Kriaučiūnas E., Krupickaitė D., Pociūtė-Sereikienė G., Ubarevičienė R. 2014. Lietuvos kaimo gyvenviečių funkcijų kaitos regioninės ypatybės, *Geografijos metraštis*, 47: 70-87.
15. Kriaučiūnas E., Pociūtė-Sereikienė G., Ribokas G. 2016. Gyventojų aptarnavimo įstaigų tinklo kaitos tendencijos Lietuvos kaimo gyvenvietėse. *Lietuvos socialinė raida. Lietuvos socialinė raida: teritorinis aspektas*, Nr 5. 80-94.
16. Kriaučiūnas E., Ščerbinskaitė S. 2019. Negyvenamos teritorijos Lietuvos gyvenviečių sistemoje. *Lietuvos socialinė raida: regioniniai socialinės diferenciacijos ypatumai*, 8: 31-45.
17. Lietuvos Respublikos valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymo Nr. VIII-1666 pakeitimo įstatymas, TAR, 2017, Nr. 12168. Current summary version from 2018-03-01.
18. *Oficiali Statistika portal*. Link: <https://osp.stat.gov.lt/>.
19. Pociūtė G. 2014. *Periferingo teritorinė raiška Lietuvoje*. Vilnius /Doctoral thesis/.
20. Shor M., Burneika D. 2017. Metropolinių Lietuvos miestų migraciniai regionai XXI amžiaus pradžioje. *Geografijos metraštis*, 50: 41-56.
21. Ščerbinskaitė S. 2020. Kaimo bendruomeninės organizacijos Lietuvoje: teritorinė tinklo analizė. *Filosofija. Sociologija*, 31(4): 318-32.
22. Tautvaišaitė Š. 2007. *Periferinių regionų struktūrinių pokyčių valdymas*. Akademija: LŽŪU. /Master thesis/.
23. Vidickienė D. 2016. *Kaimo gyvybingumą lemiančių veiksnių pokyčiai poindustriniame etape*. Kn.: Kaimiškų regionų gyvybingumo veiksniai. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.
24. Vidickienė D. 2016. *Kaimo gyvybingumą lemiančių veiksnių pokyčiai poindustriniame etape*. Kn.: Kaimiškų regionų gyvybingumo veiksniai. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas.

25. VŠĮ „Kaimo verslo ir rinkų plėtros agentūra“. 2019. *Lietuvoje veikiančių kaimo bendruomeninių organizacijų sąvadas (atnaujinta 2019-02-15)*.
26. VŠĮ „Kaimo verslo ir rinkų plėtros agentūra“. 2021. *Lietuvoje veikiančių kaimo bendruomeninių organizacijų sąvadas (2021-02-12)*.
27. Žemės ūkio ministerija. 2019. Lietuvos kaimo ir žemės ūkio plėtros Baltoji knyga. Nacionalinės politikos iššūkiai, uždaviniai ir veiksmai iki 2030 m., Vilnius: Žemės ūkio ministerija
28. Žilys A. 2013. Rezidencinė diferenciacija ir skirtumai Lietuvos moderniajame mieste: (po)sovietinis ar Vakarų miestas? *Kultūra ir visuomenė*, 4(2):67-101.

LIST OF PUBLICATIONS AND PRESENTATIONS/ PUBLIKACIJŲ IR PRANEŠIMŲ SĄRAŠAS

List of publications/Publikacijos disertacijos tema

1. Kriaučiūnas E., Ščerbinskaitė S. 2019. Negyvenamos teritorijos Lietuvos gyvenviečių sistemoje [Non-residential Areas in Lithuanian Settlement System] *Lietuvos socialinė raida*, 8, p. 31–46.
2. Ščerbinskaitė S. 2020. Kaimo bendruomeninės organizacijos Lietuvoje: teritorinė tinklo analizė [Rural Community Organizations in Lithuania: Analysis of Territorial Network] *Filosofija. Sociologija*, 31(4), p. 318–327.

List of presentations/Pranešimai disertacijos tema

1. Ščerbinskaitė S. 2022. *Lietuvos kaimo bendruomeninių organizacijų tinklo ypatumai [Peculiarities of the network of Lithuanian rural community organizations. XIII Lietuvos sociologų draugijos konferencija „Visuomenė, regionai, transformacijos: ar turime scenarijus ateičiai?“, Vytautas Magnus University, 2022.01.14.*
2. Ščerbinskaitė S. 2021. *Peculiarities of the activities of rural community organizations. The case of Lithuania. Regional Studies Association „Regions in Recovery Building Sustainable Futures - Global E-Festival“ (session - SS19.V.Social Infrastructure and Services), 2021.06.04.*
3. Ščerbinskaitė S. 2020. *Kaimo bendruomeninės organizacijos Lietuvoje: veikla ir veiklumas [Rural community organizations in Lithuania: practice and activity.]. XII Lietuvos sociologų draugijos konferencija “Sociologija ir gerovės valstybė šiuolaikinėje Lietuvoje”, 2020.11.27.*
4. Kriaučiūnas E., Baranauskienė V., Ščerbinskaitė S. 2020. *Lietuvos kaimo teritorijų raida ir regioniniai tyrimai [Development of Lithuanian rural territories and regional research] Tarptautinė konferencija – IV Lietuvos geografų kongresas „Geografijos mokslas: tyrimai gamtos ir visuomenės gerovei“, Vilnius, 2020.10.23.*
5. Ščerbinskaitė S., Kriaučiūnas E. 2019. *Kai kurie Lietuvos gyvenviečių sistemos ypatumai: negyvenamų teritorijų sklaida [Some peculiarities of the Lithuanian settlement system: scattering of uninhabited areas] Mokslinė*

konferencija „Regioniniai socialinės diferenciacijos ypatumai XXI a. pradžioje“, Lithuanian Social Reserch Centre, 2019.12.12.

6. **Ščerbinskaitė S.**, Kriauciūnas E. *Negyvenamų teritorijų sklaida Lietuvos kaimo vietovėse [Dissemination of non-residential areas in rural territories of Lithuania]*. VIII Nacionalinė konferencija „Geografija: mokslas ir edukacija“, Vilnius University, The Faculty of Chemistry and Geosciences, Institute of Geosciences, 2019.12.06.
7. **Ščerbinskaitė S.** 2019. *Peculiarities of Rural Communities in Lithuania*. Regional Studies Association Student and Early Career Conference “Designing Research for Impact: Shaping and Influencing Regional Policy”, Linkoln University, United Kingdom 2019.10.31 – 11.01.

ABOUT THE AUTHOR / APIE AUTORIŲ

Simona Ščerbinskaitė was born in Jonava, on 2 of April 1992. In 2015, she graduated from Vilnius University, Faculty of Natural Sciences, and was awarded the Bachelor's Degree in Natural Geography (as major study field) and Social Geography (as minor study field). In 2017, she graduated from Vilnius University, Faculty of Chemistry and Geosciences, and was awarded the Master's Degree in Human Geography Field of Study and Territorial Planning. In 2017-2022 – PhD student at the Institute of Sociology at the Lithuanian Center for Social Sciences (LCSS). Since 2019 Simona Ščerbinskaitė is junior researcher in Department of Regional and Urban Studies of the Institute of Sociology at LCSS.

Simona Ščerbinskaitė gimė 1992 m. balandžio 2 d. Jonavoje. 2015 m. įgijo gamtinės geografijos kaip pagrindinės studijų krypties ir visuomeninės geografijos kaip gretutinės studijų krypties bakalauro laipsnį Vilniaus universiteto gamtos mokslų fakultete. 2017 m. įgijo visuomeninės geografijos studijų krypties ir teritorijų planavimo magistro laipsnį Vilniaus universiteto chemijos ir geomokslų fakultete. 2017-2022 m. – Lietuvos socialinių mokslų centro (LSMC) Sociologijos instituto doktorantė. Nuo 2019 m. gegužės dirba jaunesniąja mokslo darbuotoja LSMC Sociologijos instituto Regionų ir miestų tyrimų skyriuje.